

Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini Vidovec

Štefok, Karolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:951596>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Karolina Štefok

**Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih
poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini
Vidovec**

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

**Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih
poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini Vidovec**

Završni rad

Studentica:
Karolina Štefok

Mentor:
Doc. dr. sc. Ivan Puzek

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Karolina Štefok**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini Vidovec** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 8. rujna 2022.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Ciljevi i svrha	2
3. Teorijska koncepcija rada	3
3.1. Kontekstualizacija problema hrvatske poljoprivrede, OPG-ova te europskih obiteljskih farma (eng. family farms).....	3
3.2. Problematika odnosa rad - obitelj u OPG-u	4
3.3. Mladi u ruralnim područjima u Vidovcu, u poljoprivredi i na OPG-u - Bourdieuov pojam habitusa.....	7
3.4. Istraživački uvidi i nedostaci - problematika ruralnih mladih te mladih u OPG-ovima i obiteljskim farmama.....	11
4. Istraživačka pitanja	13
5. Metodologija	13
5.1. Odabir metode i uzorkovanje	13
5.2. Refleksija i problematika pristupa.....	15
5.3. Provedba intervjua, povezivanje i obrada podataka	16
6. Rezultati i rasprava - Uloge, odnosi i djelovanje mladih u OPG-ovima	16
6.1. Djelovanje mladih u OPG-u	16
I. Habitus mladih u OPG-u	17
II. Okolnosti OPG-a i poljoprivrede te utjecaj na mlade u OPG-u	23
III. Donošenje odluka mladih s obzirom na želje roditelja, lokalne samouprave i poljoprivrednih politika	27
6.2. Uloga mladih u OPG-u.....	32
I. Uloga mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju	32
II. Uloga mladih u OPG-u s obzirom na njihov pristup prema poslovima na OPG-u	38
6.3. Obiteljski i radni odnosi na OPG-u	40
7. Zaključci i prijedlozi	43
8. Prilozi	47
Prilog 1. Obavijest o provođenju istraživanja	47
Prilog 2. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.....	48
Prilog 3. Popis sugovornika.....	49
Prilog 4. Protokol	50
Prilog 5. Kodna lista.....	54
9. Literatura	56

Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini Vidovec

Sažetak

Rad se fokusira na mlade unutar OPG-ova u Općini Vidovec, točnije na djelovanje mladih (uz korištenje Bourdieuovog pojma habitusa), uloge mladih u OPG-u te na obiteljske i radne odnose na OPG-u, a koji utječu na mlade. Cilj ovog kvalitativnog istraživanja je ukazati na različitosti procesa kroz koje prolaze mladi u OPG-ovima, što je potaknuto nedostatkom provedenih istraživanja ove tematike u Hrvatskoj. Podaci su prikupljeni metodom polu-strukturiranog intervjua. Habitus mladih u OPG-u formira se u djetinjstvu te ga predstavlja uzajamnost aspiracija mladih i želja roditelja. Uloga mladih u OPG-u je ona radnika-člana obitelji koji je ponajviše vođen samoregulirajućom moralnom obligacijom da pomaže roditeljima. Uvjeti na OPG-u rijetko su binarni i dihotomni, što se odražava i na djelovanje mladih te na odnose između mladih i roditelja. Život na OPG-u donosi isprepletenost obiteljskih i radnih odnosa na temelju kojih se može raspoznati hijerarhija i različiti odnosi moći. Trenutni uvjeti koje postavlja lokalna samouprava, okolnosti hrvatske poljoprivrede te poljoprivredni (ne)poticaji navode mlade da razmišljaju o napuštanju poljoprivrede u budućnosti, iako oni nisu presuđujući. Na tu odluku primarno utječu obiteljski i radni odnosi na OPG-u. Konačno, odluka o bavljenju ili ne bavljenju poljoprivredom je na mladima u OPG-u, iako nije primarno vezana uz odabir poljoprivrede, već uz odluku o izlasku iz familijarnih situacija na OPG-u, ispunjavanju želja roditelja, vlastitih aspiracija i odabirom života na OPG-u kojeg su mladi postali svjesni svojim iskustvom na OPG-u od djetinjstva.

Ključne riječi: mladi, OPG, djelovanje, habitus, uloge, roditelji, obiteljski odnosi, radni odnosi

Roles, relations and actions of young people within family farms (hrv. OPG) in Vidovec Municipality

Abstract

This paper deals with young people within family farms (due to specificity - OPG) in the Municipality of Vidovec, more precisely it deals with the actions of young people (with the use of Bourdieu's concept of habitus), youth decision-making and the role of young people in OPGs, as with family and work relations at OPGs. The aim of this research is to point out the diversity of the processes that young people in OPGs go through what was motivated by the lack of research conducted on this topic in Croatia. The data in this qualitative research was collected using a semi-structured interview method, after which categories and research results were formed and interpreted. The research shows the complexity of the actions of young people in OPGs, whose decisions are often influenced by the demands of their parents. The habitus of young people in OPG is formed in childhood and is represented by the relations of the young people's own aspirations and the wishes of their parents. The role of young people in OPG is that of a worker-member of the family who is mostly guided by the self-regulating moral

obligation to help their parents. Young people have a certain autonomy in OPG, which is manifested in their employment outside OPG, studying and avoiding certain obligations at OPG. Conditions at OPG are rarely binary, which is reflected in the actions of young people and in the relations between young people and parents. Life at OPG brings an intertwining of family and agricultural, work relations, on the basis of which one can recognize the hierarchy and different power relations between parents and children. The current conditions set by the local government, the circumstances of Croatian agriculture and agricultural (dis)incentives lead young people to think about leaving agriculture in the future, although external factors are not decisive, but that decision is primarily influenced by family relationships. Finally, the decision on whether or not to engage in agriculture is up to the young people in OPG, although it is not primarily related to the choice of farming, but to getting out of familiar situations at OPG, fulfilling parents' and their wishes and choosing the life on OPG that the young people have become aware of by living at OPG since childhood.

Keywords: youth, OPG (eng. family farm), action, habitus, roles, parents, family relations, work relation

1. Uvod

Mladi u OPG-u u kontekstima poput razvojnih i poljoprivrednih politika, zakona, medija pa čak i istraživanja (McGlynn i dr., 2013; Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18) imaju sporednu ulogu – od njih se često očekuje da opravdaju značaj OPG-a tako da se nastave baviti poljoprivrednom djelatnošću. Takva nužnost trebala bi navoditi na slijepo i naturalizirano djelovanje mladih u OPG-u, koji moraju preuzeti obiteljski posao. Međutim, mladi nisu homogena skupina ljudi istih želja, aspiracija, mogućnosti (Potočnik i dr., 2017). Mladi u OPG-u imaju svojevrсно određenu obiteljsku i radnu situaciju u kojoj se nalaze, barem do kada ne odluče iseliti iz obiteljske kuće. Spomenutu situaciju OPG može definirati, no može li je odrediti? Životne mogućnosti mladih unutar OPG-a mogu biti povezane sa položajem u OPG-u, tj. s obiteljskim i radnim situacijama u OPG-u, razinom uključenosti ili isključenosti iz obiteljskog posla (Wilson i Tonner, 2020). Istraživanja unutar obiteljskih farmi ukazuju na specifičnost i kompleksnost odnosa na suvremenim obiteljskim farmama (Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019; Conway i dr., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Djurfeldt, 1996; Annes, Wright i Larkins, 2020). Osim toga, određeni rezultati (Potočnik i dr., 2017; Pupak i Trako Poljak, 2021; Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019) govore o liminalnoj poziciji mladih u obiteljskim farmama, mladi se nalaze između osobnih želja i obiteljskih tradicija, te autori takvih radova tvrde kako mladi kao najčešći razlog bavljenja poljoprivredom na ruralnim područjima navode nastavak održavanja obiteljske tradicije. Jesu li mladi prisiljeni preuzeti obiteljski posao ili je to njihova želja ili pak nešto treće, znatno složenije?

U fokusu ovog istraživanja će biti upravo iskustvo mladih unutar OPG-a što će se pokušati prikazati analizom njihovog djelovanja, habitusa mladih, donošenja odluka mladih te odnosa obitelji i rada na OPG-u, a koji je dijelom života mladih. Mladi u ruralnim prostorima na OPG-u specifična su skupina ljudi čija iskustva će se ukratko kontekstualizirati s obzirom na lokalnu zajednicu, uvjete u hrvatskoj poljoprivredi te poljoprivredne poticaje, ponovno kako bi se uvidjelo djelovanje na odluke mladih s obzirom na poljoprivredu i OPG. Mlade u OPG-u izgledno se potiče na preuzimanje OPG-a i na nastavak bavljenja poljoprivredom te se iz literature čini kako su njihovi vlastiti odabiri marginalizirani, što će biti razmotreno u ovom istraživanju. Mladi koji ostaju u poljoprivredi mogu pozitivno utjecati na razvoj gospodarstva i općenito na razvoj Hrvatske (Potočnik i Spajić Vrkaš (2017)). To može stvoriti dijametralni učinak između želja mladih i poticanja mladih da ostanu u poljoprivredi. Domaća literatura na temu mladih u OPG-u je manjkava, uz iznimku istraživanja mladih koji su vlasnici OPG-a

(Pupak i Trako Poljak, 2021) te poglavlja u knjizi Potočnik i Spajić Vrkaš, (2017). Istraživanje “mladih individualnih poljoprivrednika”, kako ih Potočnik i Spajić Vrkaš (2017) nazivaju, polazi od mladih koji su već preuzeli OPG od svojih roditelja ili su otvorili svoj OPG, što ih stavlja u drugačiji položaj u OPG-u od mladih koji nisu vlasnici OPG-a, već su članovi obitelji koji su u srodstvu sa nositeljem OPG-a. Položaj mladih koji nisu vlasnici OPG-a u domaćoj literaturi nije razrađen, iako je tema često spominjana, primjerice u medijima. Tema je iznimno relevantna u segmentu istraživanja migracija, problematike tradicionalnosti te nepoželjnosti bavljenja poljoprivredom. Izostanak objavljenih istraživanja o mladima na OPG-ovima začuđuje s obzirom da su hrvatski ruralni prostori i dalje gusto naseljeni, a djelovanje OPG-ova je još uvijek pretežito vezano uz ruralne prostore (Cifrić, 2003). Potočnik i Spajić Vrkaš (2017) pozivaju na razradu teme mladih u poljoprivredi koristeći kvalitativnu metodologiju, što će se u ovom skromnom istraživanju pokušati učiniti.

2. Ciljevi i svrha

Jedan od zadataka ovog istraživanja je senzibilizirati sliku mladih unutar OPG-a i ukazati na višeznačnost uloga i djelovanja mladih unutar OPG-a kroz proučavanje odnosa mladih prema poljoprivredi i obitelji, ali i onoga što objedinjuje ili razdvaja to dvoje, a to je obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo. Cilj je ukazati na različitosti unutar procesa koji se odvijaju na OPG-ovima koje se ponekad pokušava prikazati (McGlynn i dr., 2013) kao uniformne, one koji imaju jedan ispravni smjer, a to je smjer nastavka bavljenja poljoprivredom i razvoja ruralnih sredina, često zanemarujući ljudske ambicije koje ne idu u pretpostavljenom smjeru. Istraživanje položaja mladih na ruralnim prostorima u OPG-ovima će pružiti uvide i teoretizirati potencijalna preklapanja i razilaženja koja se pojavljuju između imaginarija OPG-a (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18; McGlynn i dr., 2013) mladih, sudionika istraživanja koji su unutar OPG-a i obiteljskih farma (Pupak i Trako Poljak, 2021; Potočnik i dr., 2017; Cifrić, 2003; Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019; Conway i dr., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Annes, Wright i Larkins, 2020) i iskustava sudionika ovog istraživanja. Na taj će se način mladima unutar OPG-ova pokušati dati potreban paravan za njihove probleme, želje, zahtjeve – refleksije – što je ujedno i svrha ovog istraživanja.

3. Teorijska koncepcija rada

3.1. *Kontekstualizacija problema hrvatske poljoprivrede, OPG-ova te europskih obiteljskih farma (eng. family farms)*

Mladi koji su u fokusu ovog istraživanja nalaze se u kontekstima obiteljskih poslova koji su u najširem smislu poljoprivredni poslovi (ratarstvo ili stočarstvo). Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo ili OPG u hrvatskom se kontekstu definira kao „ (...) oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka (...) obavlja djelatnost poljoprivrede (...), a temelji se na (...) radu, znanju i vještinama članova obitelji“ (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18). Jednostavnije rečeno, OPG je oblik obiteljskog posla u kojem mogu sudjelovati članovi obitelji koje čine i mladi članovi obitelji, najčešće djeca nositelja OPG-a. Obiteljsko poljoprivredno (seljačko) gospodarstvo u povijesnom je smislu bilo najvažnije obilježje seljačke ekonomije (Cifrić, 2003). Karakterizira ga „biblijsko ponašanje“ – generacijsko prenošenje vlasništva nad OPG-om (Cifrić, 2003: 292), koje će biti problematizirano u ovom radu.

Hrvatska poljoprivreda naizgled je slabije razvijena ako se uspoređuje s nekim europskim zemljama (Cifrić, 2003), iako se nastoji modernizirati pomoću sredstava iz poljoprivrednih fondova EU i drugih izvora (Pupak i Trako Poljak, 2021). Hrvatsko gospodarstvo se također suočava s brojnim problemima koji se između ostalog tiču poljoprivrede. Gospodarski problemi koji pogađaju hrvatsku poljoprivredu utječu na odlazak mladih iz poljoprivrede, ali i na neprivlačnost bavljenja poljoprivredom. Neke od tih problema prema Potočnik i Spajić Vrkaš (2017: 155) čine premali poticaji za bavljenje poljoprivredom, mala konkurentnost na tržištu zbog malih posjeda, niske prodajne cijene, nedovoljan interes hrvatskog tržišta za domaće proizvode i dr. Navedeni poljoprivredni (ne)uvjeti potencijalno utječu i na rad OPG-ova i mladih koji se u njima nalaze.

Pojam obiteljske farme (eng. *family farm*) pojavljivao se u odabranim europskim istraživanjima baziranim u Francuskoj, Irskoj, Velikoj Britaniji i Švedskoj (Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019; Conway i dr., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Djurfeldt, 1996; Annes, Wright i Larkins, 2020). Pojam *family farm* najjednostavnije se prevodi kao obiteljska farma. Odabrani autori problematiziraju obiteljske farme kroz pojam obitelji (*family*) u kontekstu poljoprivrednih poslova (*farming*) koje ta obitelj obavlja, što stvara specifične uvjete u kojima se obavljaju poslovi na obiteljskoj farmi (Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019;

Conway i dr., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Annes, Wright i Larkins, 2020). Obiteljski odnosi unutar obiteljskih farmi utječu na ostanak ili odlazak mladih iz ruralnih područja i na bavljenje poljoprivredom (May i dr., 2019; Conway i dr., 2021). May i suradnici (2019) te Stockdale i Ferguson (2021) spominju društvene i političke uvjete koji formiraju djelovanje mladih u europskim obiteljskim farmama. May i suradnici (2019) spominju visoke cijene zemljišta, mogućnost zapošljavanja u drugim sektorima gdje će mladi imati veće plaće, socio-ekonomske razloge poput nedostatka zemljišta i sl. Neki od tih problema mogu se prepoznati u hrvatskom kontekstu, primjerice nedostupnost zemljišta te iseljavanje mladih iz ruralnih područja (Pupak i Trako Poljak, 2021) . Uvjeti u kojima djeluju hrvatski OPG-ovi i europske obiteljske farme stoga mogu biti slični zbog ekonomskih, društvenih i teritorijalnih razloga. Zajedničko područje Europske unije koja razvija poljoprivredne politike, npr. *common agricultural policy* – CAP, može sugerirati na uniformno europsko područje, no neki problemi u hrvatskom gospodarstvu, npr. visoka zastupljenost korupcije u hrvatskoj poljoprivredi, visoke stope uvoza proizvoda (Pupak i Trako Poljak, 2021; Potočnik i dr., 2017) ili specifična povijest hrvatskog ruralnog kraja (Cifrić, 2003) mogu predstavljati razliku između hrvatske i europske poljoprivrede. Naziv „europske obiteljske farme“ možda ponovno nije najspretniji u smislu specifičnosti europskih zemalja u kojima postoje različiti oblici obiteljskih farma, no ovo istraživanje se prvotno odnosi na hrvatski kontekst i njime će se baviti.

3.2. *Problematika odnosa rad - obitelj u OPG-u*

Odnos rad - obitelj i povezanost ili razdvojenost tih dviju komponenata unutar OPG-a specifičan je i teško usporediv s drugim zanimanjima. „Bavljenje poljoprivredom je način života, način zarađivanja za život koji dobiva značenje daleko dublje od gotovo bilo kojeg drugog profesionalnog identiteta” (Vanclay, 2004: 213). Wilson i Tonner (2020) također dolaze do rezultata kako je poljodjelstvo distinktivan dio identitetske oznake poljoprivrednika. Važno je istaknuti bavljenje poljoprivredom kao socio-kulturnu praksu (Vanclay, 2004), a ne isključivo kao zanimanje. Ovdje se potencijalno može stvoriti problem pri istraživanjima poljoprivrednika jer identitet može predstavljati fiksnu društvenu oznaku, dok je prema Conway i suradnicima (2021) te Shucksmithu (1993), opreznije koristiti se Bourdieuovim pojmom habitusa jer on daje mogućnost koketiranja strukture i izbora individue.

Djurfeldt (1996) razlikuje obiteljske farme na kojima obitelj obavlja fizički posao na polju (eng. *family labour farm*) i obiteljske farme gdje obitelj obnaša samo vlasničku ulogu, a ne obavlja nužno posao na polju (eng. *family managed farm*). Takve dihotomne jedinice mijenjaju ulogu obitelji u kontekstu obiteljskih farmi, što mijenja i ulogu mladih. Pojedini članovi obitelji tako mogu imati definirane uloge unutar obiteljskog posla s obzirom na položaj u obiteljskoj hijerarhiji. Takav fenomen opisuju Annes, Wright i Larkins (2020) u primjeru kompozita priča na temelju iskustava više žena koje su autori odlučili ujediniti u jednu priču žene Céline koja je naslijedila obiteljsku farmu nakon što je njen brat odbio nasljedstvo. Nakon što je postala vlasnica, Céline poprima novu ulogu u obitelji koja mijenja i rodne uloge koje njena obitelj do tada reproducira. Njen položaj vlasnice obiteljske farme utječe na percepciju njene obitelji, ona više nije subordinirana, u poziciji je moći, iako tek kada se njena obitelj uvjeri da je sposobna za taj posao (Annes, Wright i Larkins, 2020). Problematika uloge raznih članova obitelji u obiteljskoj hijerarhiji u obiteljskim farmama potencijalno će biti prisutna i kod mladih u hrvatskim OPG-ovima.

Čudina-Obradović i Obradović (2001: 792) tvrde kako „rad i obitelj za pojedinca ne predstavljaju nezavisna područja, već se međusobno prožimaju i određuju“. Obitelj koja vodi OPG često je predstavljena kao skladna cjelina, no pozicija u obiteljskoj hijerarhiji je važna u ovom kontekstu. Postoji razlika između nositelja OPG-a, članova OPG-a, članova obitelji koji ne moraju biti članovi OPG-a iako su glavni radni resurs (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18). „Obitelj vodi OPG“ čini se suviše reducirajuće jer članovi obitelji nisu u egalitarnim odnosima s obzirom na rad i vlasništvo (Wilson i Tonner, 2020). Prema Potočnik i suradnicima (2017: 223) „mladi što su zreliji i kompetentniji, postaju ravnopravniji u obiteljskim odnosima“, dok Conway i suradnici (2021) navode kako stariji članovi obitelji mlade nasljednike obiteljskih farmi često smatraju nezrelima. Obiteljske farme su prije mehanizacije i modernizacije poljoprivrede ovisile o broju djece u obitelji te dobi i zdravlju članova obitelji (Djurfeldt, 1996). Djeca su važan izvor radne snage na OPG-u što i njih stavlja u određenu poziciju moći jer o njihovom radu ovisi opstanak OPG-a (Djurfeldt, 1996). Osim toga, važne su i vještine koje osobe u OPG-u posjeduju, koje su nerijetko rodno uvjetovane (Annes, Wright i Larkins, 2020). Obitelj također iziskuje „performativnu dimenziju“ (Finch, 2007 prema Wilson i Tonner, 2020), dakle važno je biti uključen i unaprjeđivati obiteljske odnose i svoj položaj u obitelji, a u OPG-u i obiteljski posao.

Članovi obitelji kao glavni radni resurs ne moraju biti službeni radnici na OPG-u. Članak 25. Zakona o OPG-u odnosi se na pomoć članova kućanstva i članova obitelji u radu na OPG-u, što je iznimno relevantno za istraživanje jer Zakon projicira kako bi se članovi obitelji

mogli ponašati. U Zakonu je strateški navedeno kako članovi obitelji „mogu“ pomagati pri poljoprivrednim poslovima, dok je u definiciji navedeno kako se OPG upravo temelji na pomoći članova obitelji i njihovom znanju (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18). Naziv „obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo“ sugerira kako je obitelj ključan izvor radne snage na poljoprivrednom gospodarstvu, te takvo cirkularno objašnjavanje poslovanja na OPG-u ne ostavlja mnogo prostora za strateško „članovi obitelji mogu pomagati“ koje se navodi u Zakonu. Mogućnost, a ne obveza formalnog zapošljavanja na OPG-u dodatno postavlja mlade u liminalnu poziciju gdje oni nisu u radnom odnosu te ne moraju dobivati plaću za ono što rade, ali su ključni ljudski resurs za održavanje OPG-a. Wilson i Tonner (2020) došli su do rezultata kako aktivna participacija u poslovima na obiteljskoj farmi služi kao potvrda da su osobe dijelom obitelji. Kada ne sudjeluju u poslovima, članovi obitelji postaju manje važni (eng. *lesser*) i obitelj ih smatra „slabijim“ članovima (Wilson i Tonner, 2020). Međutim, mladi koji ostaju na obiteljskim farmama dio su većeg sustava povezanosti (eng. *embeddedness*) što znači da su im dostupne obiteljske veze, osjećaj sigurnosti i nošenja s prekarijatnom stvarnošću, već su upoznati s pravilima poslovanja ako su za njih pokazali interes, dobivaju i emotivnu obiteljsku podršku (Wilson i Tonner, 2020). Bourdieuovom terminologijom, osobe koje odrastaju i žive na obiteljskoj farmi i sudjeluju u takvim poslovima, a pogotovo kada se zanimaju za njih, formiraju određeni ekonomski, kulturni, socijalni i emocionalni kapital. Osobe su izgledno umrežene u ruralnu i obiteljsku zajednicu (Stockdale i Ferguson 2020).

Jesu li radne i obiteljske uloge u OPG-u povezane ili se međusobno isključuju? Položaj mladih čiji roditelji imaju OPG ponekad je određen prema njihovom radu na OPG-u (Wilson i Tonner, 2020). Rad je ovdje još više izražena značajka egzistencije (Cifrić, 2003), koja je vidljiva cijeloj obitelji i članovi obitelji koji imaju svojevrsan odnos prema radu na OPG-u mogu biti dodatno opterećeni jer oni također svojim radom doprinose obiteljskom poslu koji može napredovati ili nazadovati (Wallace i dr., 1994). Određene pozicije mladih prema radu na OPG-u mogu tada utjecati na njihovu odluku hoće li se baviti poljoprivredom, primjerice identitet nasljednika (May i dr., 2019). Mladi se nalaze u specifičnoj poziciji na OPG-u, oni su radnici koji najčešće nemaju vlasništvo nad OPG-om, iako OPG ovisi o njihovom radu. Njihovi roditelji ili drugi vlasnici OPG-a pripremaju ih kako bi jednog dana preuzeli obiteljski posao. No, Conway i suradnici (2021) objašnjavaju kako podređen položaj mladih stvara konflikt i predstavlja problem pri održavanju obiteljske farme. Dug period „obiteljskog naukovanja“ može predstavljati problem jer mladi postaju nestrpljivi, traže veću financijsku neovisnost, priznanje i mogućnosti vodstva obiteljske farme (Conway i dr., 2021.).

3.3. *Mladi u ruralnim područjima u Vidovcu, u poljoprivredi i na OPG-u - Bourdieuov pojam habitusa*

Općina Vidovec je specifična u županijskom, a potencijalno i hrvatskom kontekstu upravo zbog velikog broja stanovnika koji se bave poljoprivredom, a za ovo istraživanje je odabrana jer predstavlja jednu cjelinu u kojoj OPG-ovi djeluju, što služi kao omeđena cjelina kod koje nije potrebno generalizirati slučaj upravo zbog specifičnosti. Još jedan od razloga odabira Općine je i familijarnost mjesta istraživačici te neistraženost područja. Prema hrvatskom "Popisu stanovništva 2011.", poljoprivredne djelatnosti ne prednjače u ruralnim prostorima. U Hrvatskoj se poljoprivredom bavi svega 3,6% hrvatskog zaposlenog stanovništva. U Općini Vidovec 16% zaposlenog stanovništva radi u poljoprivrednom, šumarskom ili ribarskom području djelatnosti, od čega su 6% žene.¹

U Reviji ruralnog razvoja Europe (McGlynn i dr., 2013: 23) spominje se kako je proces preuzimanja OPG-a i nastavak bavljenja poljoprivredom „prirodan“, što govori o postojanju naturaliziranog imaginarija o bavljenju poljoprivredom gdje se ne ostavlja mnogo prostora za djelovanje mladih. Potočnik i Spajić Vrkaš (2017: 154) navode „(održavanje) obiteljske tradicije“ kao najčešći razlog nastavka bavljenja poljoprivredom među mladima. Stockdale i Ferguson (2020) pak spominju kako mladi koji nastavljaju s obiteljskim poljoprivrednim poslom na farmi, većinom imaju duboke generacijske korijene povezane sa obiteljskim poslom, ali i osjećajem doma i povezanosti sa ruralnom zajednicom. Takva slika ruralnog prostora i seoskog stanovništva može biti problematična u suvremenom kontekstu, pogotovo kada se uspoređuje sa suvremenim društvenim obilježjima poput individualnosti, donošenja vlastitih odluka koje ne moraju biti odraz kolektivnih želja (Potočnik i dr., 2017). Cifrić (2003) govori o promjenama u ruralnim područjima te o ruralnim identitetima koji su pod modernizacijskim utjecajima, te o heterogenosti i specifičnosti svojevrskih ruralnih kultura i seljačkih društava (Cifrić, 2003). „Moderni(zirani) seljak“ kojeg spominje Cifrić (2003: 81) više nije čovjek koji isključivo ovisi o lokalnom okolišu (zemlji). Seljak je u arhetipnom smislu „povijesni subjekt agrarnog društva upravo jer je ovisan o ruralnom prostoru u kojem živi“, to je čovjek koji je

¹ S obzirom na okolne gradove i općine, Općina Vidovec ima najveći broj zaposlenih u poljoprivredi. Usporedbe radi, Općina Petrijanec ima 10% zaposlenih u poljoprivredi, Općina Maruševac 7%, Općina Sračinec 3%, Općina Beretinec skoro 2%, te potom slijede gradovi Ivanec i Varaždin sa 1% zaposlenih u poljoprivredi. Navedeni podaci služe kako bi se ukazalo na značajnu važnost koja se pridaje poljoprivrednoj djelatnosti u Općini Vidovec i pozamašnu usredotočenost stanovnika na bavljenje poljoprivredom u što su uključeni i OPG-ovi.

arhaičan i „primitivan“ – prirodan (Cifrić, 2003: 82). „Lokalne ruralne oaze“ (Cifrić, 2003) predstavljaju netaknuta i izolirana mjesta, mjesta koja su lišena civilizacijske morbidnosti i užurbanosti. To su naizgled mjesta slobode, mira i zdravlja. Sve te karakteristike i stanovnici ruralnih područja često navode kao privlačne (Pupak i Trako Poljak, Stockdale i Ferguson, 2020). No, seoski krajolik i njegovi stanovnici često su mistificirani i idilično imaginirani (Cifrić, 2003). Seoska ekonomija također nije isključivo vezana uz poljoprivredu i u suvremenom hrvatskom kontekstu sela se ne može izjednačavati sa poljoprivrednom djelatnošću, što je vidljivo iz Popisa stanovništva 2011.

Suvremene poljoprivredne i razvojne politike, primjerice, Europske unije često ciljaju na ostanak mladih u poljoprivredi i na modernizaciju poljoprivrede (McGlynn i dr., 2013; May i dr., 2019; Stockdale i Ferguson, 2020; Conway i dr., 2021; Potočnik i dr., 2017). Propagira se razvoj i modernizacija poljoprivrede kroz poticanje mladih na bavljenje poljoprivredom, mlade se koristi kao alat pri unaprjeđenju poljoprivredne djelatnosti, posebice mlade koji su već upoznati s poslom na obiteljskim farmama, točnije, u Hrvatskoj, OPG-ovima. Usprkos tome, mladi migriraju iz ruralnih područja (Stockdale i Ferguson, 2020). Ruralna područja mladima nisu privlačna zbog otežanih uvjeta mobilizacije te nedostatka raznih sadržaja (Pupak i Trako Poljak, 2021). No, pitanja poput „Kakve su želje mladih u okolnostima poljoprivrednog posla?“ često se zanemaruju. Fokusirajući se specifično na mlade koji se nalaze u kontekstu OPG-a gdje su njihovi ukućani poljoprivrednici, „OPG-ovci“, ova studija će pokušati ukazati na determinirani prikaz donošenja odluka mladih čija je identitetska oznaka često da su rođeni u obitelji gdje se netko od ukućana bavi poljoprivredom što bi trebalo značiti da će se i oni baviti poljoprivredom. U suvremenom, individualiziranom društvu ne možemo govoriti o fiksnom djelovanju pojedinaca, a takvu mogućnost fluktuacije djelovanja moguće je promatrati na konceptu habitusa. Habitus Pierre Bourdieu (1977) definira kao dispoziciju (spominje se i u Shucksmith (1993)), što govori o postojanju određenog organiziranog djelovanja, koje je dakako vidljivo i kod poljoprivrednika, primjerice kada poljoprivrednici kao razloge bavljenja poljoprivredom navode rezidencijalnu familijarnost ili sigurnost u bavljenju poslom koji se vodi generacijama (Stockdale i Ferguson, 2020). Međutim, Bourdieu (1977: 72) također navodi kako su „prakse koje proizvodi habitus (što dakle, sadrži i internaliziranje, npr. familijarnih obiteljih situacija), kao načelo generiranja strategije koje omogućuje akterima da se nose s nepredvidljivim i stalno promjenjivim situacijama, samo izgledno određene budućnošću“. Za ovu je temu i istraživanje iznimno relevantno Bourdieuovo (1977) upozorenje kako se sve teorije koje tretiraju praksu kao mehaničku (robotsku) reakciju trebaju odbaciti. To bi značilo da će pojam habitusa u ovom istraživanju pokazati kako su odluke, djelovanje i odnosi mladih

u OPG-u više od pretpostavljenih mehanizama budućih nasljednika i OPG-ovaca, što ponovno ne znači da kontekst OPG-a ne utječe na odluke mladih. Kontekst ili Bourdieuovom terminologijom, *polje* utječe na odluke mladih, točnije, utječe na konačno djelovanje mladih u OPG-u.

Habitus se često koristi pri analizi djelovanja poljoprivrednika, pa ga tako Conway i suradnici (2021) koriste pri analizi donošenja odluke o sukcesiji kod uskoro umirovljenih poljoprivrednika. Oni na taj način suzbijaju stereotipno mišljenje da je sukcesija isključivo ekonomski okarakterizirana i zdravorazumska potreba u okolnostima obiteljskih farmi (Conway i sur., 2021). Također, Conway i suradnici (2021:10) citiraju druge autore, između ostalih i Shucksmitha (1993) koji u svojim radovima tvrdi “kako se odluke i djelovanja poljoprivrednika ne mogu razumjeti bez koncepta habitusa”. Habitus u ovom smislu dopušta suodnos individualnih odluka mladih koje primjerice dolaze iz drugih sfera, dakle onih koje nisu OPG i poljoprivreda te između strukture koju u ovom slučaju definira upravo poljoprivreda i OPG, a ona predstavljaju polja u kojima je habitus. Conway i suradnici (2021) spominju i druge autore poput Rileya (2011) koji s druge strane po uzoru na Bourdieua (1977) govori o “blueprintu” osoba čiji su se članovi obitelji bavili ili se bave poljoprivredom, a to je primjer prema kojem bi i oni sami trebali postupati, objašnjen kao moralni okvir djelovanja osoba na obiteljskim farmama, što spominju i Wallace i suradnici (1994) kao moralnu obligaciju djece da pomažu roditeljima na obiteljskim farmama. Analiza djelovanja mladih u OPG-u će, koristeći se Bourdieuovim pojmovima, pokušati demistificirati sliku pojednostavljenog, mehaničkog djelovanja mladih u OPG-ovima.

Odluke mladih se u pojedinoj literaturi prikazuju kao da bavljenje poljoprivredom nije opcija, već pretpostavljen smjer za nekoga tko dolazi iz obitelji gdje je poljoprivreda zanimanje (McGlynn i dr., 2013). Nedostatak istraživanja na temu mladih u OPG-u gdje su sudionici istraživanja nikako ne pomaže pri shvaćanju na koji način mladi donose odluke vezane uz poljoprivredu i OPG. Conway i suradnici (2021: 5) pokušali su rasvijetliti kako stariji poljoprivrednici donose odluke vezane uz sukcesiju vlastite obiteljske farme, te su se kako navode, pokušali izmaknuti iz „kratkovidnih ekonomskih aspekata“ koji sugeriraju jedine razloge nasljeđivanja. U ovom istraživanju će se autorica pokušati izmaknuti iz determinirane analize pozicija mladih čiji su ukućani nositelji OPG-a, te će fokus stoga biti upravo na habitusu mladih u tom kompleksnom kontekstu. Koncept habitusa će potencijalno pomoći pri raskrinkavanju postojećeg determinizma u istraživanjima ove teme.

Budući da se postupak nasljeđivanja oprirodnuje (McGlynn i dr., 2013), prikazuje se kao da je oslobođen obiteljskih nesuglasica, dakle, on je iznad društvenih odnosa i konačan je.

Postoji povijesno opravdana slika cjelovitosti i samoodrživosti OPG-ova i seljačkih gospodarstava (Cifrić, 2003). Cifrić (2003) navodi kako je seljačka ekonomija smatrana autopojetičnom (Luhmann), tj. samoodrživom i samoregulirajućom, koja može ispuniti svoju funkcionalnu ulogu bez interveniranja drugih sustava. U tradicionalnom, povijesnom smislu obiteljske okolnosti u tom su kontekstu prikazane kao jednostavne, ako dođe do konflikata, posao će ga nadići, obiteljski odnosi su isključivo funkcionalni i djeluje se prema normama (Cifrić, 2003). Iz socioloških istraživanja (Wilson i Tonner, 2020; Conway i dr., 2021) koja se bave suvremenim ruralnim obiteljskim procesima, vidljivo je da to nije slučaj. Dolazi do problema pri sukcesiji gdje se vlasnici obiteljskih farmi ne žele umiroviti ili gdje ne postoji percepcija umirovljenja, tzv. „dying with their boots on“ (Conway i dr., 2021), mladi nemaju želju ostati u poljoprivredi i žele se zaposliti u drugoj struci (May i dr., 2019; Wilson i Tonner, 2021; Annes, Wright i Larkins, 2020; Stockdale i Ferguson, 2020) i sl. Različite aspiracije, želje i planovi koje mladi imaju mogu se razlikovati od onoga što za njih želi obitelj te se razlikuje od njihove uloge koju propagiraju određene poljoprivredne politike. Ovdje se također radi o određenom habitusu mladih koji se nalaze između individualnih odluka i širih struktura poput obitelji i poljoprivrednih okolnosti.

Mladi koji ostaju na ruralnim područjima i bave se poljoprivredom većinom kao razloge ostanka navode privrženost obitelji, a tek kasnije privrženost ruralnoj sredini i poljoprivredi kao zanimanju, ali kao odgovor na to da su tamo živjeli njihovi preci koji su se također bavili poljoprivredom (Pupak i Trako Poljak, 2021; Stockdale i Ferguson, 2020). Stockdale i Ferguson (2020) to nazivaju „rezidencijalnom familijarnošću“ koja ne mora nužno biti odraz kolektivnog identiteta (Cifrić, 2003), već može obuhvaćati privrženost mjestu koje se veže uz generacije ljudi koji su tamo živjeli, što se manifestira kroz bavljenje poljoprivredom koja onda mlade povezuje sa precima. Osim toga neki od razloga ostanka mogu biti i imobilnost te obveza preuzimanja obiteljskog poljoprivrednog posla (Stockdale i Ferguson, 2020). Važan je identitet nasljednika (May i dr., 2019) kojeg se priprema na preuzimanje OPG-a od dječje dobi. May i suradnici (2019) stavljaju fokus na taktike zadržavanja mladih u poljoprivredi, ali ponovno i na razloge zašto mladi napuštaju poljoprivredu. Primjerice visokoobrazovane mlade, roditelji koji su vlasnici OPG-a, potiču da pronađu bolje poslove, što je vidljivo i u hrvatskom kontekstu kojeg spominju Pupak i Trako Poljak (2021). Različiti zaključci iz prethodnih istraživanja će biti razmotreni u ovom istraživanju.

3.4. Istraživački uvidi i nedostaci - problematika ruralnih mladih te mladih u OPG-ovima i obiteljskim farmama

Vidljive su promjene u pristupu i pogledima na ruralne prostore i poslove kojima se ruralno stanovništvo bavi. Od arhetipnog samoodrživog poljoprivrednika (Cifrić, 2003; McGlynn i dr., 2013) prelazimo na senzibiliziranu sliku suvremenog ruralnog čovjeka koji može odabrati želi li živjeti na ruralnom prostoru te što mu to donosi (Annes, Wright i Larkins, 2020; Pupak i Trako Poljak; May i dr., 2019; Stockdale i Ferguson, 2020; Wilson i Tonner, 2020; Conway i dr., 2021). Teže je pretpostaviti kako će se takvi akteri baviti poljoprivredom ili se nastaviti baviti poljoprivredom u smislu obiteljskih farmi i OPG-ova. Ovakav prijelaz predstavlja određenu prilagodbu ruralnog društva suvremenim društvenim okolnostima, npr. isticanje ekspresivnih vrednota (Inglehart) i individualnosti osoba spram identiteta kolektiva (Cifrić, 2003). Iako je postojao i još uvijek postoji otpor ruralnih sredina prema modernizaciji, ruralna sredina i ruralna ekonomija se neizbježno mijenjaju, barem u pogledu poslovanja primjerice OPG-ova (Cifrić, 2003). Tradicionalne društvene norme nekadašnjeg agrarnog društva poput obaveznog nasljeđivanja obiteljskog posla naizgled postaju stvar odabira pojedinca, iako određeni imaginariji i dalje sugeriraju kako obiteljski odnosi u OPG-ovima funkcioniraju na principu tradicionalnih obiteljskih odnosa (McGlynn i dr., 2013: 23; Potočnik i dr., 2017; Stockdale i Ferguson, 2020). Stoga je tema ruralnih odnosa i dalje istraživački relevantna. Povijesna slika ruralne poljoprivredne obitelji koja djeluje na principu socijalne kontrole i solidarnosti (Cifrić, 2003), a koja se još uvijek pojavljuje na razini lokalnih samouprava i europskih poljoprivrednih imaginarija (McGlynn i dr., 2013: 23) govori o problematičnosti pitanja ruralnih OPG-ova i postojanja OPG-ova u suvremenim hrvatskim okolnostima.

U hrvatskom kontekstu provedeno je nedovoljno istraživanja na temu mladog ruralnog stanovništva koje je ujedno i unutar OPG-a, a o čemu pišu i Pupak i Trako Poljak (2021). Njihovo istraživanje mladih poljoprivrednika koji imaju vlastiti OPG te istraživanje Potočnik i Spajić Vrkaš (2017) u sklopu općenitog istraživanja mladih u Hrvatskoj naizgled predstavljaju jedina domaća provedena, objavljena istraživanja na tu temu. Pupak i Trako Poljak (2021) promatraju život mladih poljoprivrednika iz Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije kroz segmente kvalitete života u ruralnim područjima, načina na koji mladi OPG-ovci provode slobodno vrijeme, bave se iskustvom rada u poljoprivredi te posljednje, pitanjem odnosa prema budućnosti. Zaključuju kako su mladi OPG-ovci relativno zadovoljni ruralnim

životom, no ističu i negativne aspekte od čega se najviše ističe nedostatak infrastrukturnih jedinica poput zdravstvenih i obrazovnih institucija te slabe prometne infrastrukture (Pupak i Trako Poljak, 2021). Sljedeći segment istraživanja Pupak i Trako Poljak (2021) jest bavljenje poljoprivredom koje je također interpretirano kroz dihotomne aspekte negativnih i pozitivnih strana bavljenja poljoprivredom. Tako su pozitivne strane posla „sloboda, rad za sebe, rad „od kuće“, sigurnost posla, fleksibilnost radnog vremena, svestranost, mogućnost razvoja i napretka te zdrava okolina“ koje su motivirane „bavljenjem tim poslom „od malih nogu“, zbog obitelji, ljubavi prema tom poslu i mogućnost dodatne zarade“ (Pupak i Trako Poljak, 2021: 234). Negativne strane posla predstavljaju „nepopularnost zanimanja, nedostatak vremena, ovisnost o vremenskim uvjetima, velik opseg posla, nestabilnost cijena i nesigurnost poljoprivredne proizvodnje“ pri čemu postoje dodatne prepreke pri bavljenju poljoprivredom, a to su „administrativne prepreke, manjak zemljišta, korupcija, „pogodovanje moćnijima“ kod prijavljivanja na natječaje za europske i druge fondove, nedostatak i previsoke cijena zakupa zemljišta“ (Pupak i Trako Poljak, 2021: 239). Također sudionici istraživanja smatraju da nisu cijenjeni u hrvatskom društvu (Pupak i Trako Poljak, 2021). Potrebno je dodatno istražiti domaće OPG-ove, posebice kada je posao poljoprivrednika u hrvatskom društvu i dalje predstavljen kao stigmatizirajući prema Pupak i Trako Poljak (2021). Vrijeme kada je poljoprivrednik bio seljak koji je želio proizvesti dovoljno hrane da prehrani svoju obitelj (Cifrić, 2003) pomalo pada u zaborav, iako i dalje postoji svojevrsan imaginarij poljoprivrednika kao takvog (Pupak i Trako Poljak, 2021; Cifrić, 2003) isto kao što postoji idealizirana slika ruralnog područja kao netaknutog i izoliranog (Cifrić, 2003). Nešto što Pupak i Trako Poljak (2021) ne istražuju je djelovanje mladih prije nego su postali vlasnici, odnose s njihovim roditeljima iako je 9 od 10 sudionika istraživanja navelo kako su OPG naslijedili. Konkretnije, ne istražuju put mladih do poljoprivredništva. Pupak i Trako Poljak (2021) kratko spominju razloge zašto su se mladi odlučili baviti poljoprivredom, no u ovom istraživanju će se u kompleksnu tematiku ući iscrpnije i detaljnije.

Strana istraživanja, ponajviše bazirana na Britanskim otocima, tj. u Velikoj Britaniji i Irskoj bave se slikom poljoprivrednika u obiteljskim farmama koji se nalaze na marginama tradicionalnosti, no koji imaju važan položaj u društvu kao resursi za prosperitet (Conway i dr., 2021; Stockdale i Ferguson, 2020; Wilson i Tonner, 2020; May i dr., 2019). Međutim, iseljavanje mladih iz ruralnih područja i napuštanje poljoprivrede također predstavljaju glavne probleme (Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019). Prema May i suradnicima (2019) problem napuštanja mladih rezultira gubitkom kompetentnih ljudi koji mogu unaprijediti obiteljske farme. Jedan od problema također predstavlja i nasljeđivanje OPG-a. Mladi ne

nasljeđuju obiteljske farme zato što se vlasnici kasno umirovljuju, emotivno su vezani uz posao te ne vjeruju da će nasljednici dobro voditi posao (Conway i dr., 2021; May i dr., 2019). Takvi razlozi dodatno otežavaju prenošenje obiteljskog posla na mlade te se pokušavaju regulirati sukcesijskim politikama (Conway i dr., 2021). S druge strane, kada mladi ne pokazuju aspiracije za nastavak bavljenja poljoprivredom javlja se polagano izopćavanje te osobe iz obitelji (Wilson i Tonner, 2020).

4. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja na koja će ovo istraživanje pokušati dati odgovor su:

1. Na koji je način formirano djelovanje mladih u OPG-u?
 - a. Kako okolnosti poljoprivrednog posla i OPG-a utječu na mlade u OPG-u?
 - b. Kako mladi unutar OPG-a donose odluke vezane uz vlastitu budućnost s obzirom na želje roditelja, lokalne samouprave i poljoprivrednih politika?
 - c. Kako se formira habitus (Bourdieu, 1977) mladih u OPG-u?
2. Kakva je uloga mladih u OPG-u?
 - a. Kakva je uloga mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju?
 - b. Kakva je uloga mladih u OPG-u s obzirom na njihov pristup prema poslovima na OPG-u?
3. Kako se radne i obiteljske uloge prelijevaju (Čudina-Obradović i Obradović, 2001) u OPG-u te kako to utječe na mlade?

5. Metodologija

5.1. *Odabir metode i uzorkovanje*

U sklopu kvalitativnog istraživanja provedeno je šest polu-strukturiranih intervjua sa mladima iz Općine Vidovec čiji su ukućani nositelji OPG-a. Polu-strukturirani intervjui izabran je kao alat za prikupljanje podataka zbog mogućnosti prilagodbe sugovornicima (Denscombe, 2004). Sudionici istraživanja u ljetnoj su sezoni izrazito zaposleni te je s nekima bilo teško pronaći termin za provođenje intervjua, posebice uzimajući u obzir kratak period u kojem su se

intervjui provodili, a to je bilo trojedno razdoblje između 12. srpnja i 29. srpnja. Polustrukturirani intervjui su također izabrani jer je tema mladih u OPG-u u Hrvatskoj neistražena, što je istraživačici inicijalno otežalo usmjeravanje pitanja i važnih aspekata koji se tiču specifično mladih na OPG-u u Hrvatskoj. Pri sastavljanju protokola (*Prilog 4.*) istraživačica promišlja o ostavljanju prostora za razvijanje sugovornikovih ideja (Denscombe, 2004) koje su usmjerile istraživanje na relevantne aspekte i otvorile važna pitanja za hrvatsku poljoprivredu i OPG-ove.

Za istraživanje su namjernim, neprobabilističkim uzorkovanjem izabrane dvije sugovornice i dva sugovornika od 22 godine te sugovornica i sugovornik od 26 godina (*Prilog 3.*). Međutim, utjecaj godina sugovornika potrebno je raspraviti. Potočnik i suradnici (2017) govore kako se mladim osobama u Hrvatskoj smatraju osobe između 15 i 30 godina, koji čine heterogenu skupinu. Nakon provedbe intervjuja vidljivo je da godine (22 i 26) u ovom istraživanju ne prave ključnu razliku, iako ne možemo govoriti o homogenosti tih dviju dobnih skupina. Korisnije je bilo fokusirati se na okupacije mladih, dakle, jesu li oni zaposleni i gdje su zaposleni, te ako nisu zaposleni, studiraju li. Potočnik i suradnici (2017) navode neke od ključnih faza u životima mladih, poput obrazovanja, zapošljavanja i osamostaljenja od roditeljske kuće, a koje se odvijaju u određenim razdobljima života mladih. Ključne promjene u životima mladih na OPG-u u ovom istraživanju odvijale su se prije 22. i 26. godine života, točnije nakon završetka srednje škole, to je period kada mladi odabiru žele li studirati, raditi van OPG-a ili na OPG-u, što tada utječe i na njihov život na OPG-u. Troje sudionika ovog istraživanja napušta školovanje nakon srednje škole, iako im je nastavak školovanja bio opcija koju su razmatrali. Druga opcija bila je zaposlenje van OPG-a, što su tri sudionika odabrali. Tri sudionice su ujedno i studentice, koje uz školovanje pomažu na roditeljskom OPG-u. Osamostaljenje od roditeljskog doma i kompleksnost takvog odabira i njenih elemenata je ono čime se ovo istraživanje bavi u kontekstu OPG-a. U tom segmentu godine kao kriterij uzorkovanja nisu ključne jer se odabir za osamostaljenje ili ostanak u roditeljskom domu ne čini sukladno prikladnim godinama kada bi se mladi trebali osamostaliti (Potočnik i dr., 2017), već na takvu odluku utječe niz kompleksnih odluka. Takva odluka ne ovisi samo o uvjetima života primjerice o ekonomskim poteškoćama ili gubitku posla mladih što navode Potočnik i suradnici (2017), već uključuje i obiteljsku tradiciju, moralnu obligaciju (Wallace i dr., 1994) koje su vezane uz OPG te ostale elemente koji će biti raspravljani u razradi ovog rada. Bez obzira imaju li sugovornici 22 ili 26 godina, osobe se profiliraju s obzirom na život na OPG-u i mladi se nalaze na prekretnicama gdje odlučuju o svojoj budućnosti, što je najvažniji aspekt ovog istraživanja koji se pokušavao zahvatiti uzorkom. Također, mladi u ovom istraživanju su

specifično djeca nositelja OPG-a, što inicijalno nije predstavljalo kriterij uzorkovanja, ali nakon provedbe je prepoznat. Važno je istaknuti okolnosti odluka djece i njihovih roditelja, a manje njihove godine s obzirom da svi sugovornici na OPG-u pomažu roditeljima od djetinjstva.

5.2. Refleksija i problematika pristupa

Zbog veličine lokalne zajednice, ali i istraživačici familijarne situacije mjesta, pristup i kontakt sa potencijalnim sugovornicima bio je na određen način otežan, no i privilegiran jer je istraživačici poslužio njen dugogodišnji socijalni kapital. Takav pristup nadasve je umanjio dijametralne odnose moći između sugovornika i istraživačice. Osim toga, prikupljanju podataka pomoglo je što istraživačica pripada sličnoj dobnoj skupini kao i sugovornici. Ideja hrvatskog etnologa Antuna Radića da lokalne situacije opisuju lokalni ljudi, provedena je u djelo u sociološkom kontekstu (Čapo Žmegač, Gulin Zrnić, Pavel Šantek, 2006). Nešto što je Radić često zanemarivao u svojim namjerama je odnos moći između istraživača i lokalnih ljudi koji su informatori sa znanjem koje zanima istraživača (Čapo Žmegač, Gulin Zrnić, Pavel Šantek, 2006) te će upravo ta problematika biti u nastavku razrađena.

Tokom provedbe intervjua, sugovornici su nerijetko spominjali kako određeni profili poljoprivrednika ne bi imali razumijevanja ili vremena za ovakve teme. Prividna nepotrebnost pisanja o poljoprivrednim temama, no i potreba za konkretnim rezultatima koji rezultiraju da znanstvenik napiše rad nakon što je ispitivao o poslu kojeg nikada nije radio u tom je pogledu problematična, no razumljivo je i polazište takve ideje. Moguće je da je stoga i tema OPG-ova neistražena u sociologiji. Ostvarivanje povjerenja između sugovornika i istraživača je otežano zbog jaza između stereotipne slike znanstvenika i potreba poljoprivrednika, njihovog načina života i definiranja *korisnog* što ponovno može biti stereotipizirano. Tema je također posebice osjetljiva jer se zanima za privatne, obiteljske odnose i situacije koje se odvijaju u životu mlade osobe. To što istraživačica još nije znanstvenica, nego tek studentica, koja dolazi iz istog mjesta i nema još etabliran znanstveni autoritet pomoglo je u pristupu sugovornicima i umanjilo spomenuti jaz. Istraživačica je pokušala što više upamtiti protokolarna pitanja kako bi postavljanje pitanja i davanje odgovora djelovalo što ugodnije, a pri intervjuiranju se pokušala koristiti razgovornim stilom izražavanja kako bi situacija bila ugodnija, naravno i dalje držeći znanstvenu reputaciju. Razumijevanje za obaveze koje imaju sugovornici, posebice ljeti kad su se provodili intervjui, no i druge prilagodbe sugovornicima, poput ugodnog mjesta gdje se intervju može provesti, također je uvelike pomoglo pri prikupljanju podataka.

5.3. *Provedba intervjua, povezivanje i obrada podataka*

Prosječno trajanje intervjua je 80 minuta (detaljnije pogledati u *Prilogu 3.*). Intervju je bio vođen uz pomoć protokola, koji je bio formiran sukladno relevantnosti istraživačkih pitanja i problema kojima se ovo istraživanje bavi. Protokol je tematski podijeljen. Prva tema tiče se uloge mladih u OPG-u, sljedeća tema je fokusirana na obiteljski život obilježen OPG-om te konačno, treća tema odnosila se na osoban život mladih u što je uključena njihova okupacija (studiranje ili zaposlenje). Tri spomenute teme su ujedno povezane sa istraživačkim pitanjima na koja se ovo istraživanje pokušalo fokusirati. Budući da su sugovornici otvorili dodatne teme za analizu, nakon provedbe intervjua i kodiranja formirane su dodatne kategorije za analizu. Svi intervjui su transkribirani i posebice se obratila pažnja na anonimnost sudionika istraživanja, prije i nakon provedbe intervjua. O anonimnosti sugovornika istraživačica je promišljala i pri pisanju *Obavijesti o provođenju istraživanja (Prilog 1.)* gdje je posebno naglašena važnost ne iznošenja informacija o sudionicima u znanstvenom i privatnom smislu. Nakon postupka otvorenog kodiranja (Denscombe, 2004) svakog transkripta, formirana je kodna lista (*Prilog 5.*) sa deskriptivnim i tematskim kodovima te je formiran jedan analitički kod "Uloge, odnosi i djelovanje mladih u OPG-u". Kodna lista pomogla je u redukciji sadržaja i fokusiranju na istraživački relevantne segmente među brojnim kodovima. Dobiveno je šest tematskih kodova. Tri tematska koda vezana su uz djelovanje mladih, točnije uz okolnosti OPG-a i poljoprivrede koje utječu na odluke mladih, donošenje odluka mladih s obzirom na želje roditelja, lokalne samouprave i poljoprivrednih politika te habitusa mladih. Dva tematska koda vezana su uz ulogu mladih. Posljednji tematski kod vezan je uz obiteljske i radne odnose na OPG-u i njihovo prelijevanje (Čudina-Obradović i Obradović, 2001). Pri kategorizaciji je također doneseno 35 deskriptivnih kodova.

6. Rezultati i rasprava - Uloge, odnosi i djelovanje mladih u OPG-ovima

6.1. Djelovanje mladih u OPG-u

I. *Habitus mladih u OPG-u*

Mlade u OPG-u roditelji potiču da već u djetinjstvu pomažu na OPG-u. Poslovi koje djeca obavljaju su fizički jednostavniji. U djetinjstvu je uključenost djece u poslove na OPG-u ključna kako bi oni aktivno participirali kao članovi poljoprivredne obitelji (Wilson i Tonner, 2020), a manje kako bi doista pomogli pri radu. Svi sugovornici su spomenuli kako su s pomaganjem na OPG-u počeli u srednjem djetinjstvu, točnije oko sedme godine. Sugovornici su također istaknuli kako im je u djetinjstvu bilo zanimljivije raditi nego sada kada su odrasli. Međutim, pojedini sugovornici su rekli upravo suprotno, kako im je u djetinjstvu bilo *“ne baš lijepo”* pomagati jer bi ponekad željeli više vremena provesti igrajući se poput svojih vršnjaka. Također je zanimljiva pojava ekonomske odgovornosti (Wallace i dr., 1994) već u djetinjstvu koja je navodila sugovornike da pomažu roditeljima.

“Već s 7 – 6 godina sam bila na polju (...) delala sam lakše poslove (...) (P:Kako ti je bilo raditi?) pa ne baš lijepo, išla bi se igrati, a (stanka) dijete si, a moraš pomoći jer ipak ti tvoji daju se, ali nije da baš nekaj preveć volim poljoprivredu (smijeh)” (Vesna)

“dok si mali, traktori, to je onda bila zanimacija (...) bilo je i trenutka dok mi se nije dalo, normalno, štel si iti van, ovo ono, društvo, a moral si na polje iti” (Andrija)

“malo smo lupatali, ja sam s malom lupatom, to mi je bilo čak zanimljivo. Al to prije.”
(Rita)

Moralna obligacija koja je povezana s ekonomskom odgovornošću (Wallace i dr., 1994) često se spominje u transkriptima, a ponajviše se očituje kada sugovornici navode kako *“moraju pomoći”* zbog određenih razloga koji im ne dopuštaju da ne pomažu na OPG-u. Svi sugovornici istaknuli su da imaju moralnu obligaciju (Wallace i dr., 1994) za pomaganjem roditeljima, a razlozi su *“sažaljenje”*, dužnost jer roditelji rade, a djeca tada ne žele razonodu, žele *“olakšati”* roditeljima te pomaganje zbog ekonomske komponente gdje roditelji plaćaju za njihove potrebe. Wallace i suradnici (1994: 518) navode kako je razlog nastanka obligacije to što mladi imaju *“izravan udio na imanju”* što se može prepoznati u intervjuima ovog istraživanja kada primjerice mladi uspoređuju rad članova obitelji i radnika koji nije član obitelji. Razlika je u pristupu radu, gdje radnik dolazi unovčiti svoj rad, dok je član obitelji sentimentalno povezan sa svojom obitelji koja ima OPG te mu je važan ishod i način na koji će posao biti obavljen.

“vidiš da rade stvari i onak žele tebi nešto, već od malena sam si mislila ‘pa žele tebi nešto, pa to je sve za mene’” (Anastasija)

“prošlo ljeto sam bila vani skoro svaki dan, znaš da ideš na faks, da ti treba platiti faks, glupo ti je sedeti doma, stalno ti budu to tak poticali, budu ti platili faks, nebreš biti doma i sedeti, ne” (Rita)

U ovom istraživanju, mladi koji se ne žele baviti poljoprivredom, neki koji i preziru bavljenje poljoprivredom također imaju moralnu obligaciju za pomaganjem na OPG-u, stoga “udio” (Wallace i dr., 1994) ne može pružiti odgovor na sve razloge nastanka obligacije. Sugovornici koji se ne žele baviti poljoprivredom pomažu roditeljima jer oni iz poljoprivrednog prihoda “plaćaju račune” i troškove života. Sugovornica Rita sažima svoje iskustvo, ali i iskustvo drugih sugovornika kada kao objašnjenje zašto pomaže, a poljoprivreda ju ne zanima navodi kako “*trenutno živi od njih (poljoprivrede i roditelja)*”.

“Nikad mi nije bilo ekstra zanimljivo, nek sam većinom to delala samo kaj, jer bi inače bilo ‘s toga živimo, moraš pomoći’.” (Rita)

Moralna obligacija kao analitička komponenta iznimno je važna jer pokazuje odnos djece prema roditeljima i obratno, no i važna je za habitus mladih u OPG-u jer pokazuje kakve vrijednosti mladi u OPG-u internaliziraju od djetinjstva, što ih u kasnijoj dobi može dovesti “*na vagu*” između dužnosti preuzimanja OPG-a i vlastitog odabira nečega što nije poljoprivreda ili OPG. Sugovornica Anastasija prepoznaje internalizaciju pomaganja na OPG-u.

“znaju (roditelji) da ti budeš stalno popustil, budeš rekel ne budem ja to napravil, ali oni znaju da ti to svakak budeš, jer ti imaš neki osjećaj da ne možeš ti to sad ne napraviti, oni su ti rekli, a kak se ti to sad ponašaš, ti imaš prema njima tu nekakvu dužnost. To je ta neka, oni od malena te na neki način i primoraju” (Anastasija)

Kada su sugovornici bili upitani o odnosu između svog vlastitog izbora i obveze pomaganja na OPG-u svi su odgovorili kako izbora imaju, ali je on na neki način uvjetovan

njihovim obvezama na OPG-u, koji su ponovno vođeni moralnom obligacijom (Wallace i dr., 1994) prema roditeljima. Pojedini sugovornici govore kako *“trpe”* i *“stišću zube”* kako bi pomogli roditeljima. Habitus mladih između ostalog ispunjen je nečime što mlade ne interesira, nečime čemu se protive i što u budućnosti neki od njih žele izbjeći, što može predstavljati prežetak iz tradicionalne seljačke obitelji agrarnog društva (Cifrić, 2003). Mladi u OPG-u stoga sebe koncipiraju kao obavezne pomagače na OPG-u, iako se neki time ne žele baviti u budućnosti, što sugerira kako su mladi u OPG-u podređeni željama roditelja. Ograničenja na OPG-u regulirana su roditeljskim odlukama o poljoprivrednom poslu, točnije načinu obavljanja određenih poslova.

“ja ne želim da meni to bude obaveza, da ja svojom voljom pomognem, doprinesem, nažalost nemam još takvi osjećaj, imam više osjećaj, to je jednostavno, da nećeš da ih razočaraš (roditelje), da budu ljuti, da se ne može pouzdati u tebe, zbog toga trpiš”
(Anastasija)

“Dok treba okapati, tak nekaj to, onda mi se baš nekaj vrlo i neda, ali kaj bum ve (smijeh) i to pretrpiš, pa moraš.” (Vid)

Kod svih sugovornika se pojavljuje element prilagodbe vlastitih želja situacijama na OPG-u. Svoje osobne želje mladi odlažu i stavljaju iza obaveza na OPG-u, što se posebice primjećuje kod mladih koje poljoprivredni posao ne zanima. Mladi u OPG-u smanjuju druženja s prijateljima, moraju prilagoditi odlaske na kave, treninge i sl. Zašto se mladi ne odupiru takvim ograničenjima je iznimno kompleksno pitanje, a odgovor se potencijalno krije u moralnoj obligaciji (Wallace i dr., 1994), *“sažaljenju”* prema roditeljima, obiteljskoj tradiciji te povezanosti s OPG-om.

“Većinom je problem kad moram nekam ići, uvijek imaju nekog posla za delati, jer to uvijek u bilo koje doba dana, ti moraš nekaj delati, i onda ja trebam nekam iti, dogovorim se s nekim za kavu, onda oni zdrame, nebreš iti jer budemo nekaj okapali, sijali, znači sve samo da nejdem” (Rita)

“nisi mogel nekam iti jer si moral doma biti, jer si moral pomagati jer je bila narudžba, moral si robu pripremiti, moral si naklasti kamion, kak sam do 4 razreda srednje

treniral (ime sporta), bilo je odricanja i na OPG-u i na (treninzima). Prvo si doma napravi posel (...) došiel sam (na trening) 5 do 7” (Andrija)

Mladi unutar OPG-a su svojevrsno obilježeni OPG-om. Sugovornici koji razmatraju preuzimanje OPG-a govore o povezanosti s poljoprivrednim poslom i OPG-om. Prema Stockdale i Ferguson (2020: 367) “osjećaj pripadnosti obiteljskoj farmi” (eng. *sense of belonging to a family farm*) objašnjava zašto se osobe koje su zaposlene van OPG-a u konačnici odlučuju baviti poljoprivredom, no u ovom istraživanju može objasniti zašto se mladi bave poljoprivredom iako im ona nije prioritetna, kojom se pojedini sugovornici u budućnosti ne žele posvetiti. Wilson i Tonner (2020) u svom istraživanju dolaze do rezultata da je među određenim sudionicima istraživanja poljoprivrede dio identiteta.

“mi se bavimo s tim godinama i jednostavno to ti je na neki način v krvi, kaj se tiče poljoprivrede i živiš s tim” (Vid)

“to je zona komfora u kojoj se nalazim, iz koje teško izlazim (...) imaš taj neki glup strah i taj komfor, neka kolotečina, rutina, sve se pobija kad ideš u novi svijet koji je tebi apsolutno nepoznat, a ovdje (na OPG-u), svi te hvale, vrijedan si” (Anastasija)

U navedenim citatima može se prepoznati ugrađenost (Wilson i Tonner, 2020) mladih u OPG, familijarnost, sigurnost, “*rutina i komfor*” na OPG-u, pa čak i svojevrsno opravdanje o bavljenju poljoprivredom osoba u kontekstu OPG-ova. Sugovornici su spomenuli rad “*od malena*” kojeg Pupak i Trako Poljak (2021) vežu uz stjecanje iskustva u poljoprivrednom poslu, što ponovno može biti oblik ugrađenosti (Wilson i Tonner, 2020). No, ovi citati otkrivaju i polje OPG-a kao sigurnog mjesta za djelovanje mladih koji su u njemu etablirani i čiji habitus je ugrožen kada istupaju iz poznatog okruženja OPG-a iako to znači da će se baviti nečime što ih zanima, a da nije poljoprivreda.

Tri sudionice ovog istraživanja ujedno su studentice različitih godina studija i studiraju u različitim gradovima. Dvije sugovornice su na studiranje potaknuli roditelji. Studiranjem se sugovornicama otvaraju nove prilike za zaposlenjem. Dvije sugovornice su sigurne kako neće raditi na OPG-u nakon završetka fakulteta, dok je jedna sugovornica u procesu donošenja teške odluke u kojem će se zanimanju ostvariti. Studiranje je promijenilo način pomaganja mladih na OPG-u te je promijenilo odnose sugovornica s njihovim roditeljima. Dvije sugovornice ne

studiraju u županiji gdje je smješten OPG što znači da nisu fizički prisutne kod kuće kako bi mogle biti uključene u poslove na OPG-u (pod time se ne misli na oglašavanje i vođenje društvenih mreža OPG-a). Moralna obligacija se (Wallace i dr., 1994) ponovno pojavljuje kod sugovornica koje studiraju, a koje imaju potrebu pomoći roditeljima koji im plaćaju fakultet iz prihoda s OPG-a. Pomaganje na OPG-u se stoga može interpretirati kao svojevrsna zahvala, ali i iskupljenje za plaćanje troškova školovanja i života u drugom gradu.

“idem na faks i opće me to (poljoprivreda), totalno me odbija, da bi to ikad u životu delala, (...) (pomažem jer) plaćaju mi faks i to je to, ali onak, da imam neku motivaciju za to, nemam, ” (Rita)

“Dok je sezona i strka im bila, onda sam im došla pomoći i predavanja malo zbjegla, na 2 tjedna, bila sam po mjesec dana (na faksu) i došla sam za vikend doma, a nisu me moji forsirali niti nika, bila je to moja dobra volja, jer ipak su mi plaćali život u (ime grada) i osjećala sam se dužnom na neki način.” (Vesna)

Ostali sugovornici su zaposleni van OPG-a. Sugovornici ističu kako im je odlazak na posao koristan kako bi imali dodatnu zaradu i olakšali posao na OPG-u, posebice u slučaju nepogode na OPG-u i prekarne uvjete na OPG-u što zaposlene mlade stavlja u autonomnu poziciju u kućanstvu. Wilson i Tonner (2020) takvu pojavu duplog zaposlenja nazivaju “pluriaktivnost” članova obiteljske farme. Roditelji mladima ne moraju plaćati mirovinsko osiguranje i ostale izdatke koje plaća poslodavac. U slučaju da bi bili zaposleni na OPG-u, nositelj OPG-a plaća bruto iznos plaće. Promjena okoline zbog odlaska na posao je također pozitivna za mlade u OPG-u i odnose s roditeljima uz što se veže i veća sloboda donošenja vlastitih odluka.

“bar imam još nekaj, ako mi nekaj na poljoprivredi ne uspije, znam da imam, da si morem prišparati od posla van OPG-a, pa mi je ajde, nekak se ravnati uspije se to, (...) stignem napraviti na poljoprivredi kaj trebam, ali stignem si i na posel oditi, pa dva prihoda imeti, ne trebam si plaćati zdravstveno i sve kaj treba, mirovinsko, nek mi oni plaćaju” (Jan)

“pa iskreno v nekim situacijama oditi na posel tak da si počinem od OPG-a (smijeh), (...) med ljudima si, nisi doma. Doma dok imaš puno posla, ne stigneš na kavu oditi s

nekim, nemaš vremena da si otideš da se družiš. A tam na poslu, više je ljudi, drugačiji su.” (Vid)

Jedan od razloga zaposlenja van OPG-a je želja mladih da se osamostale od OPG-a i roditelja, no ponovno kako bi na taj način pomogli roditeljima na OPG-u primjerice ulaganjem u obiteljsku kuću i poljoprivredni posao. Na pitanje zašto su se mladi odlučili zaposliti van OPG-a, a ne na OPG-u, koje je proizašlo kao van protokolno potpitanje mladi govore o financijskim problemima na OPG-u i dogovoru (ili zahtjevu) s roditeljima da se mladi zaposle negdje drugdje. Sugovornici pokazuju želju za zaposlenjem na OPG-u, no roditelji ih primjerice potiču da se zaposle van OPG-a jer će im biti bolje, zarada će im biti veća ili ne postoji financijska mogućnost zaposlenja mladih na OPG-u.

“Ti si praktički samostalni, služiš svoje novce, nisi na nečiji grbači, da neko mora tebi dati, evo ti 100 kn, odi na pijaču, ta samostalnost te potiče da ideš nekam dalje (...) ja sam štel doma ostati, imal sam jako veliku volju da doma dijelam, ali pošto je tak zišlo i ona kriza kaj je bila, jedno s drugim, bil sam praktički prisiljeni da se zaposlim” (Vid)

Rad na OPG-u se promijenio nakon zaposlenja mladih van OPG-a. Mladi pomažu manje, ali su dvostruko opterećeni jer rade dva posla. Slobodne dane na osmosatnom poslu koriste kako bi obavili zahtjevnije zadatke na OPG-u.

“subotu te opće doma nema, subotu od jutra do mraka, a celi tjedan delam ovak”
(Andrija)

Odluke mladih koje odstupaju iz “*zone komfora*” unutar OPG-a dovode mlade na prekretnicu i do “*odluke života*”, a to je odluka između bavljenja poljoprivredom i nastavka obiteljske tradicije te bavljenja nečime što ne uključuje OPG i poljoprivredu, a uključuje zaposlenje u struci, drugo zanimanje, preseljenje i sl. Vanclay (2004) govori o osjećaju obligacije za preuzimanjem OPG-a i željom da se ne iznevjeri obitelj i dođe do “osobnog neuspjeha”, koji se mogu usporediti s moralnom obligacijom koju prepoznaju Wallace i suradnici (1994). Ta obligacija može dovesti do problema u donošenju vrlo zahtjevne odluke gdje se pokušava odgovoriti na želje obitelji i na vlastite želje. Četiri sugovornika (tri sugovornika i jedna sugovornica) razmatraju “*odluku života*”. Sugovornici vode identitetsku borbu. Potočnik i suradnici (2017) govore kako su suvremeni mladi skupina pod utjecajem

velikih globalnih promjena i promjena vrijednosti. Napominju kako je posljedica takvih promjena i “slabljenje tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju” te kako suvremena mladež zbog prekarnih uvjeta teže dolazi do odluka o vlastitom identitetu (Potočnik i dr., 2017: 16; Wyn, Dwyer, 1999; Miles, 2000; Ule, 2000; Heat, Walker, 2012 prema Potočnik i dr., 2017). Sudionici ovog istraživanja ne odabiru nužno poljoprivredu ili ne, već odabiru određen način života i svoj identitet, što sugovornica Vesna eksplicitno spominje. “*Odluka života*” stoga formira habitus, ali i odbacuje mehaničke ideje (Bourdieu, 1977) o “prirodnom” nasljeđivanju na OPG-u (McGlynn i dr., 2013). Vidljivo je da se radi o složenoj odluci koja uključuje osobne aspekte i želje obitelji. Reakcija nije mehanička, tvrditi da će svi mladi (barem koji su prema željama roditelja podobni za nasljednike) željeti naslijediti OPG, bilo bi u potpunosti netočno. Dvije sugovornice od šestero sudionika ovog istraživanja uopće ne razmatraju nasljeđivanje OPG-a. Samo jedan sugovornik je u potpunosti odlučan da će preuzeti OPG.

“gle nakon tolko godina, razmeš se v posel. Sam se još nebrem odlučiti dal se vidim v takvom životu” (Vesna)

“Moja braća žele jednostavniji život, imaju jednostavnije ciljeve, nećeju osobni rast (...) ja sam shvatila da moram propitivati jer moram nešto još otkriti” (Anastasija)

“Odluka je teška, ko da se ve moraš odlučiti dal se budeš odselil ili da ideš v drugu državu živeti. Nimalo lako.” (Andrija)

II. Okolnosti OPG-a i poljoprivrede te utjecaj na mlade u OPG-u

Mladima iskustvo u roditeljskom OPG-u može poslužiti kao svojevrsna proba na kojoj se, bez da su i sami formalno zaposleni OPG-ovci, mogu upoznati s načinom funkcioniranja OPG-a, te formirati mišljenje o OPG-u. Mlade u OPG-u privlači to što mogu biti “*svoji gazde*” što analiziraju Pupak i Trako Poljak (2021). Bavljenje poljoprivredom je određenim sugovornicima i oblik odmora i “*terapije*” u smislu da mladi u OPG-u na taj način mogu nakratko pobjeći od svojih osobnih problema. Mlade iz većih i unosnijih OPG-ova također privlači i zarada na OPG-u. Međutim, Vanclay (2004) ističe kako zarada nije glavni motivator za bavljenje poljoprivredom te kako se ona nadoknađuje načinom života poljoprivrednika koji

njeguje primjerice obiteljsku tradiciju i nauči voljeti takav život, što spominju sugovornici Vid i Jan.

“doma sam svoj gazda, imaš svoj privatni opg, niko ti ne kvoca. Recimo ako im se neda, ak hoćeju jednu vuru si leči (roditelji), moreju si, ali zna se da se posel mora napraviti (...) Rekla sam za 5 000 kn sigurno nem negdi delala, to mi je premalo, a (stanka), (na OPG-u) vrijedi, zaslužiš si (...)” (Vesna)

“Meni ti je to uživancija. Ja to više delam iz ljubavi nego za neke novce, makar lijepo ti se vidi i dok dobiš neke novce. Puno put si zemem traktor pa delam, kaj si živce počinem od sega, od posla i dok mi se sve nakupi, 2,3 vure te nema, dojdeš doma ko novi (...) dojdeš doma smireni ko da si bil na terapiji. (smijeh).” (Vid)

Postoje i odbojni aspekti OPG-a koje mladi uviđaju. Tri sugovornika su istaknula kako se na OPG-u *“ne može imati život”* što bi značilo da se vremenski malo ili ništa vremena može izdvojiti na aktivnosti van poljoprivrede i na odmor. Sljedeće što sugovornici navode jest da je potrebno puno rada za stjecanje određenog profita, što tada utječe na odricanje od slobodnog vremena. Sugovornica Rita, koja bavljenje poljoprivredom ne razmatra, navodi kako ju poljoprivreda nikada nije ni zanimala i to mišljenje je nepromjenjivo što je također dio odbojnosti bavljenja poljoprivredom koje navode dvije sugovornice. Pupak i Trako Poljak (2021: 221) navode *“nepopularnost zanimanja, nedostatak vremena, ovisnost o vremenskim uvjetima, velik opseg posla, nestabilnost cijena i nesigurnost poljoprivredne proizvodnje”* kao negativne strane poljoprivrede. Vidljivo je da se dva odbojna aspekta koja su proizašla iz ovog istraživanja poklapaju sa negativnim stranama koje navode Pupak i Trako Poljak (2021), a to su nedostatak vremena i, specifično, slobodnog vremena te mnogo vremena koje poljoprivrednici ulažu u rad. Međutim, nešto što Pupak i Trako Poljak navode kao pozitivne strane, a to je *“samostalno određivanje slobodnog vremena”* u ovom je istraživanju označeno kao odbojno od poljoprivrede - nemogućnost određivanja vremena za rad - barem u ljetnoj sezoni kada su poljoprivrednici zaposleniji. Prema podacima koje su iznijeli sugovornici, radno vrijeme na OPG-u ne postoji. Mladi u OPG-u imaju više slobodnog vremena zimi kada nemaju toliko fizičkog posla na polju. Koncept radnog vremena potrebno je prilagoditi situacijama fleksibilnosti i neodgodivih obveza na OPG-u koje većinom ovise o prirodnim uvjetima te stoga koncept radnog vremena nije praktično koristiti u kontekstu ovog istraživanja. U ovom slučaju, s obzirom na istraživanje Pupak i Trako Poljak (2021) radi se o odnosima različitih autoriteta

na OPG-u, dakle nositelja OPG-a i mladih na OPG-u čiji su roditelji nositelji. Te dvije skupine ljudi su u različitim položajima određivanja vremena za rad na OPG-u jer mladi na OPG-u nemaju potpune ovlasti oko određivanja vremena za rad. Fleksibilnost i mogućnost određivanja je vidljiva u dogovoranjima o poslu, što će biti razrađeno kasnije u ovom radu.

“ velika su ulaganja i čuda je to odricanja i puno brige je ” (Vid)

“(...) cele dane buš delal, nikam nebuš išiu i nikaj neš znau.” (Andrija)

“Naš kaj me nervira doma, kaj nemam radno vreme. Naći ja nebrem ve reći, danas delam od 7 do 3, ne. (...) nedostaci su kaj nemaš život, delala sam doma tri godine, ja ti nem lagala, ja sam stvarno imala (novce), nisam na karticu stavljala nego sam pospravljala v kuverte, doslovno kolko sam penez imala, ali zato jer ih nisam imala kad potrošiti.” (Vesna)

Djelovanje i odluke mladih obilježene su okolnostima poljoprivrednog posla i OPG-a koje mladi spominju. Izazove poljoprivrednog posla u Hrvatskoj koje navode sugovornici čine vremenski uvjeti, nestabilno i zasićeno tržište (cijene, otkupljivači), teško dobivanje poljoprivrednih poticaja, kompleksne obiteljske situacije, ugroženo zdravlje ukućana te korupcija. Određeni navedeni izazovi mogli bi se usporediti sa “negativnim stranama i preprekama bavljenju poljoprivredom” u radu Pupak i Trako Poljak (2021: 221). U ovom istraživanju su izazovi izuzeti od odbojnih aspekata jer su odbojni aspekti analizirani u smislu odbojnosti od bavljenja poljoprivredom, dok izazovi poljoprivrede služe kako bi ukazali na koji način mladi prepoznaju probleme hrvatske poljoprivrede i koliko su upoznati s izazovima poljoprivrednog posla.

Sugovornici uspoređuju poljoprivredni posao s “*lutrijom*” (Vesna, Andrija) kako bi istaknuli nesigurnost koju poljoprivredni posao donosi. “*Lutrija*” je termin koji sa sobom uspješno povlači sve navedene poljoprivredne izazove. Pritom sugovornici često vremenske neprilike označuju kao ključne pri stvaranju problema na OPG-u. One dovode do bespomoćnosti poljoprivrednika koji se može samo nadati da mu sve što je posadio neće propasti.

“Vrijeme je najveći faktor kaj se tiče poljoprivrede i rada na OPG-u, najviše ovisi o vremenu, nebreš ulagati neke nade ako vidiš da vani toča curi, svijet ti se zruši prema tome (...)” (Vid)

Trenutni poljoprivredni izazovi mladima u OPG-u dopuštaju razmišljanje o potencijalnim rješenjima problema u slučaju da mladi preuzmu OPG. Sugovornike takvi izazovi navode na želju za modernizacijom, olakšavanjem i smanjenjem fizičkog rada na OPG-u.

“modernizirati, to mi je najveći cilj, da si moderniziram, da si neke stvari olakšam, da si ja neke stvari morem ostaviti da mašina to sama dela , jer znam da bu ona uspjela, a ja morem nekaj drugo iti radit” (Jan)

Određeni mladi u ovom istraživanju govore o poljoprivrednom poslu kao drugoj, sporednoj opciji i mogućnosti dodatne zarade (Pupak i Trako Poljak, 2021), a ne kao samostalnom izvoru prihoda.

“nebreš ti te novce i to sve skupa zaraditi doma, kaj si ti moreš platiti staž, mirovinsko, zdravstveno, da oćeš lijepo živeti, da imaš slobodu, ne moraš hodati svaki dan na poso, jednostavno se nebre (...)” (Andrija)

Pupak i Trako Poljak (2021) “dodatnu zaradu” posebno ne razrađuju, što može imati smisla ako se u obzir uzme da su u njihovom istraživanju sudionici nositelji OPG-a, dakle vlasnici. U ovom istraživanju, mladi koji u budućnosti razmatraju opciju bavljenja poljoprivredom, navode OPG kao izvor dodatne zarade upravo zbog izazova poljoprivrede gdje prihodi i zalaganje te uloženi trud nisu proporcionalni te bavljenje OPG-om ne može biti samostalna djelatnost.

Osim toga, OPG kao dodatna zarada može se promatrati i u pogledu OPG-a kao alternativnog izbora ili druge opcije koja je mladima u OPG-u omogućena. May i suradnici (2019) napominju kako je zaposlenje na obiteljskoj farmi mladima izglednije kada su u pitanju veća gospodarstva s većim ulaganjima. Okolnosti OPG-a donose sigurnost mladima pri zapošljavanju, jer je rad na OPG-u barem opcija koja se može razmotriti s roditeljima. Pojam

ugrađenosti (eng. *embeddedness*) osoba na obiteljskim farmama (Wilson i Tonner, 2020) ponovno je koristan jer sadrži različite vrste kapitala koji se formiraju na OPG-u. Mladi stječu sigurnost mogućnošću bavljenja OPG-om te se bavljenje OPG-om tada može okarakterizirati kao opcija, alternativa, dakle mladi ne strahuju da će biti nezaposleni.

Obitelj u OPG-u je izvor kapitala mladih u OPG-u. Mladi stvaraju veze, imaju pristup različitim vrstama kapitala, poput socijalnog i kulturnog, ali i ekonomskom kapitalu. Polje kao mjesto neeksplicitnih regularnosti, pravila i interesa (Bourdieu, 1977) čini i život na OPG-u. Mladi znaju djelovati u određenom polju (Bourdieu, 1977) jer je njihov habitus internalizirao situacije na OPG-u koje formiraju određeno polje djelovanja. Stoga je i “*odluke života*” toliko kompleksna jer dovodi do istupanja van sigurnosti i “*komfora*” nečega čime su mladi okruženi od djetinjstva. Zbog internaliziranja i stjecanja različitih vrsta kapitala na OPG-u, mladima na OPG-u je, navode Pupak i Trako Poljak (2021) lakše nastaviti baviti se OPG-om, nego nekome tko pokreće vlastiti OPG. S druge strane ono je opterećeno roditeljskim utjecajima, te donošenjem emotivno nabijenih odluka, zbog povezanosti s OPG-om i obiteljskom tradicijom, stoga treba promisliti o različitim profilima osoba koje se odlučuju baviti OPG-om.

III. Donošenje odluka mladih s obzirom na želje roditelja, lokalne samouprave i poljoprivrednih politika

May i suradnici (2019) pišu o razlozima zbog kojih bi netko napustio poljoprivredu, no izbjegavaju analizirati ulogu obiteljskih odnosa u toj odluci. Vanjski faktori su u slučaju napuštanja farme presuđujući, a to su nedovoljni poticaji, nesigurnost poljoprivrede itd. (May i dr., 2019) od kojih su neki proizašli i u ovom istraživanju, no međutim, ovo istraživanje se primarno bavi odnosima na OPG-u između članova kućanstva i mladih te utjecajima takvih odnosa na odluke mladih. Iz intervjua je vidljivo kako su upravo roditelji te unutarnji, obiteljski utjecaji ključni pri donošenju “*odluke života*” mladih i za stvaranje složenosti donošenja takve odluke. Iako oni nisu bili sudionici istraživanja, o roditeljima u OPG-u bilo je riječi. Roditelji su važni medijatori mladih (svoje djece) u OPG-u. Važno je steći dojam kakav je njihov pristup poljoprivredi.

“Pa naporno im je, bilo bi puno bolje da delaju neku satnicu, 8 sati i od delaju to i budu bez brige, a ne ovo cijeli dan, (...) fakat nemaš ništ cijeli dan.” (Rita)

“Mami, tati (...) je već puna kapa svega, da su znali kaj bu se dešavalo kroz godine, nikad se ne bi bavili poljoprivredom, nek bi lepo hodali 8 sati na poso,(...) a sad je teško pustiti to sve kaj su stekli godinama da bi ve smo to pustili u vjetar i da bi otišli”
(Andrija)

Svi sugovornici naveli su osmosatan rad svojih roditelja kao mogućnost koju njihovi roditelji nisu izabrali, a za koju je sada ionako prekasno jer su roditelji već godinama zaposleni na OPG-u. Također, roditelji su sentimentalno vezani uz svoju stečevinu, a to je OPG i osobna povijest na OPG-u. Stockdale i Ferguson (2020: 365) bave se privrženosti mjestu koja je vidljiva i među roditeljima u OPG-ovima u ovom istraživanju, a ona obuhvaća “obiteljske korijene, sjećanja, osjećaj doma, društvene čimbenike (obiteljske i/ili prijateljske veze, osjećaj zajedništva), itd.” Sugovornik Jan navodi i ekonomske aspekte koji potiču njegove roditelje na rad. Janovi roditelji bili su osmosatno zaposleni prije nego što su pokrenuli vlastiti OPG.

“vidim da ideju s nekom voljom delati te poslove, jer znaju da od toga živiju, da se od toga račun plaćaju i sretni su s tim kaj delaju, nikad nisu rekli da bi oni odustali od toga da više se ne bi s tim bavili.” (Jan)

Izrazito zanimljiva skupina osoba u kontekstu OPG-a su roditelji. To su osobe koje se nalaze na prekretnici između poticanja svoje djece na rad na OPG-u i poticanja svoje djece da se školuju i udalje iz poljoprivrede. U nastavku će biti analizirana oba aspekta iako ne možemo govoriti o njihovoj potpunoj opoziciji i binarnosti, već o međusobnoj prožetosti oba pravca.

Roditelji “*motiviraju*” svoju djecu na OPG-u kako bi ih potaknuli na pomoć. Motivacija se nerijetko pretvara u “*manipulaciju*” i “*podmićivanje*” nagradama koje sugovornici primjećuju, ali svejedno pomažu. Nisu svi oblici nagrada “*podmićivanja*” već su pohvale koje služe kako bi osigurale djecu da rade ispravno i da tako nastave.

“(...) i sad smo svi mi (djeca) došli van, i onda su nam oni (roditelji) rekli, sad budemo 2 tjedna tak delali (...) poslije toga idemo dva tjedna na more, i to je bila nekakva motivacija, onda mi nije bilo ništ teško delati” (Rita)

“dok sam bila dobra i pomogla nekaj uvijek je bila neka nagrada, bilo to neki poklon, putovanje, večera (...).” (Vesna)

“tata zna, onak, je, bravo, uspio si me nadmašiti v nekim stvarima, da, si više dobil nek sam ja dobil v tim lijetima (...) To mi je najveća podrška dok mi oni vele, je odlično si napraviu. Vidi se da znaš da moreš i da si se navčil (...)” (Jan)

Sugovornici često racionaliziraju takvo ponašanje svojih roditelja te ga normaliziraju. Vesna navodi kako njenim roditeljima nije u interesu upravljati njenim životom, već OPG i poljoprivreda nameću određeno imperativno postupanje roditelja prema djeci. Roditelji “moraju” donositi odluke o OPG-u jer je to “*njihov posao*”, oni su vlasnici ili je vlasnik jedan od roditelja (najčešće otac) što legitimizira njihove postupke.

“nije da moji namjerno upravljaju mojim životom, ali takvi je posel kaj moraju upravljati” (Vesna)

Roditelji također žele zadržati svoju djecu na poljoprivredi kroz zaposlenje na OPG-u, kako bi djeca mogla dobivati plaću, a ujedno sjecati i radni staž, što spominju dvije sugovornice. Conway i suradnici (2021) govore kako je upravo neuključenost mladih u rad na obiteljskoj farmi, ključan razlog njihovog odlaska s farme. Mladi su nestrpljivi, žele stvoriti karijeru i financijsku neovisnost (Conway i dr., 2021). Roditelji u Općini Vidovec prepoznavaju potrebe svoje djece koje također znaju okrenuti u smjeru nužnosti pomaganja na OPG-u.

“ja sam htela iti na posel, pa daj ostani još ovaj mesec, pa daj ostani još ovaj, i tak ti se navleklo na 3 lete i nikak da na posel odidem, pa nemoj, pa daj, pa nema nam ko delati, pa ovo pa ono i tak je prešlo 3 lete.” (Vesna)

Prema informacijama koje su iznijeli sugovornici, roditelji žele da njihova djeca nauče raditi na OPG-u, da se osamostale, a kako bi ih naučili, roditelji koriste razne alate. Jedan od alata čini pripisivanje vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem, no i sudjelovanje u donošenju odluka. Mladi u OPG-u na taj su način autonomni unutar roditeljskog OPG-a, a vlastite posjede financiraju “*iz svojeg džepa*”. Mladi u OPG-u se susreću sa izazovima koje donosi bavljenje

poljoprivredom te dobivaju uvide u probleme, poput skupog repromaterijala, goriva i sl., dok s druge strane financijski pomažu roditeljima.

“dobili smo ti svaki po 4 zemlje, naći ve delamo svi zajedno, ali brat i ja imamo saki svoje i onda još pomažemo starcima, naći oni su nas nagradili, delamo njima, delamo i sebi, na jednom OPG-u (...) Sam morem odrediti kaj budem delal, sam financiram, ali velim ti da je sve skupo. Roditelji su dali jer nije to više kak je bilo prije, financijski to nebreš podnesti, a opet, dečki tu vam je, delajte, bute mi pomogli, vama se bude lepše vidlo, delajte si svoje, navčili se bute nekaj.” (Andrija)

Mlade u OPG-u iskustvo njihovih roditelja u poljoprivredi navodi na *“sažaljenje”* te zbog toga pojedini sugovornici imaju potrebu pomoći roditeljima. Ova tematika je povezana s moralnom obligacijom djece da pomažu roditeljima (Wallace i dr., 1994).

“okej Anastasija, vidiš kako je, znači bilo bi i od tebe lijepo da i ti tu pomogneš, da ti na koji god način da im kolko tolko olakšaš” (Anastasija)

“Sažaljenje” je povezano s obiteljskom tradicijom koju mladi u OPG-u ne žele dokinuti. Obiteljsku tradiciju više autora (Potočnik i Spajić Vrkaš, 2017; May i dr., 2019; Wilson i Tonner, 2021; Stockdale i Ferguson, 2020) prepoznaje kao vrlo utjecajnu pri odluci o nastavku bavljenja poljoprivredom i OPG-om (ili obiteljskom farmom). Konotacije obiteljske tradicije mogu biti generacijski važne u smislu da je *“veća vjerojatnost da će se farme kojima je upravljala ista obitelj tijekom nekoliko generacija prenijeti na sljedeću generaciju iste obitelji”* (May i dr., 2019: 318). *“Osjećaj pripadnosti obiteljskoj farmi”* (Stockdale i Ferguson, 2020) među sudionicima ovog istraživanja ne nastaje isključivo pri postojanju dugog generacijskog bavljenja poljoprivredom, već je za stvaranje takvog osjećaja (eng. *sense*) dovoljno i ono što su roditelji izgradili svojim vlastitim radom.

“šteta ti je to prodati, kaj je neko 3 generacije gradil, da ve ti to se pošleš kvragu” (Vid)“

“žal mi je to se pustiti, kužiš moji su stvorili jako puno, bez kredita, sve svojim radom, od zemljišta, do strojevi, traktori, postrojenja” (Vesna)

“Bili bi sretni da to neko nastavi delati, kak sam ti rekel da delaju s sažaljenja, takvi smo je, žal ti je ostaviti tolko truda, godina uloženog v to, da bi se otišlo.” (Andrija)

Usprkos navedenome, roditelji potiču svoju djecu da se školuju i okušaju u drugim radnim sferama, a neki potiču djecu da se udalje od poljoprivrede. Time se bave i Pupak i Trako Poljak (2021: 239) te navode kako osobe koje mlađim generacijama ne preporučaju bavljenje poljoprivredom žele da se “zaposle negdje gdje imaju određeno radno vrijeme te stabilnu plaću”. Ta dva aspekta radnog vremena i stabilnosti su važni i pri preporukama roditelja mladih u OPG-u. Roditelji ne žele isto iskustvo svojoj djeci, ali su “*na vagi*” između nastavka obiteljske tradicije ili propasti vlastitog rada i loših uvjeta na poljoprivredi koje uključuju fizički rad i ugroženo zdravlje koje ne žele svojoj djeci, nestabilno tržište, vremenske neprilike te opću radnu nesigurnost na OPG-u.

“moji me čak tiraju da ne budem na poljoprivredi (...) vidiju da baš, od poljoprivrede se pomalima neda više baš živjeti, tak od male poljoprivrede, pa su bili, završi si školu, će oćeš odi na faks, će ne, zaposli se, 8 sati si oddelaj, buš pomogel ak buš htel, ak ni, legni si i to je to. (...) znaju koji je moj prihod pa mi onak veliju, pa čekaj malo, ve buš ti išel v poljoprivredu, pa de ti je 10 put težiše nego na poslu” (Jan)

“mama je prva rekla da ona oće da ja idem na posel kaj nem živila život kak una (...) To je bila mamina ideja (studiranje), (stanka), oni su isto tak na vagi, ne znaju dal oćeju da budem ili ne bum (nasljednica OPG-a), mamu je i tatu srce bolelo dok su vidli da se vjutro nebrem s kreveta zdići dok me jako prerezalo, žal im je” (Vesna)

Lokalna samouprava također ne pomaže pri stvaranju povoljnih uvjeta za poljoprivrednike te buduće poljoprivrednike što mladi u OPG-u primjećuju i prema tome formiraju mišljenje o poslu na poljoprivredi i OPG-u. U kontekstu utjecaja lokalne samouprave na mlade u OPG-u mladi prepoznaju nepravdu, korupciju i “*pomaganje velikima*” što Pupak i Trako Poljak (2021: 237) nazivaju “*pogodovanje moćnijima*”. Mladi čiji roditelji imaju manje

OPG-ove postaju svjesni (ne)uvjeta koji im se nameću u hrvatskoj poljoprivredi i to već na razini lokalne samouprave.

“općina, pomažu ovim velikima (imena opg-ova), ti su još oslobođeni komunalne naknade jer oni potiču poljoprivredu, a mi mali smo budale koje to plaćamo i koje ne bude niko potical. Veliki igrači su u pitanju, a nas male ko šljivi. Još ti piše kak budu kazne jer buš blato na cestu donesiu s traktorima i tak se bahate ljudima” (Vid)

Kada su mladi bili upitani oko uloge poljoprivrednih poticaja u donošenju “odluke života” dolazilo se do sličnih zaključaka. Poljoprivrednicima je otežano prijavljivanje na poticaje, te je potrebna određena svota novaca za prijavu, a nakon prijave mladi su ponovno suočeni s korupcijom u uvjerenju da oni koji imaju “veze” prednjače na listama. Nakon što osobe dobiju poljoprivredni poticaj, poslovanje na OPG-u se mijenja i postrožuju se kriteriji. Poljoprivrednici tada ulaze u sustav PDV-a te se trebaju pridržavati pravila na koja pristaju primanjem poticaja. Dobiveni se novci trebaju “opravdati”, točnije poljoprivrednici trebaju pokazati gdje su potrošili novce.

“Dok jenput zemeš peneze, postaneš na neki način rob. Češće ti inspekcija dolazi, moraš uvjete ispunjavati, za svaku lipu moraš imati račun (...). Imaš uvjete, dobiš peneze, ali si rob” (Vesna).

6.2. Uloga mladih u OPG-u

I. Uloga mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju

Iako su određeni sugovornici istaknuli kako na OPG-u ne postoji hijerarhija pri poslovanju i obiteljskim odnosima, ona se ipak može prepoznati u elementima gdje mladi predstavljaju važan radni resurs na OPG-u koji rijetko donosi odluke o vlastitom radu. Odluke o radu donosi nositelj OPG-a ili osoba na višoj hijerarhijskoj poziciji. Očevi sugovornika ovog istraživanja su nositelji OPG-a. Uz očeve slijede majke, koje također vode OPG. Osim roditelja, na OPG-u ponegdje žive bake i djedovi koji pomažu pri poslovima. Konačno, mladi u OPG-u

ili djeca nositelja OPG-a čine najveći dio osoba na OPG-u. Svi sugovornici imaju braću ili sestre koji su u jednom periodu svog života pomagali na OPG-u ili još uvijek pomažu. U prošlom poglavlju navedeno je kako mladi imaju jak osjećaj moralne obligacije (Wallace i dr., 1994) da pomažu roditeljima, uz što je važno i “*sažaljenje*” gdje djeca žele pomoći roditeljima pri poslu i ne žele dokinuti obiteljsku tradiciju. Rad djece na obiteljskim farmama je besplatan i dobrovoljan, vođen obligacijama (Wallace i dr., 1994; Vanclay, 2004). Roditelji su svjesni da bez djece ne mogu obavljati poslove na OPG-u, stoga su djeca važan resurs kojeg se “*motivira*” na rad raznim tehnikama zadržavanja od kojih su neke već spomenute, poput davanja određenih ovlasti na OPG-u i raznih nagrada poput pohvala i materijalnih poklona. Djurfelt (1996) govori kako su obiteljske farme prije procesa mehanizacije puno više ovisile o broju djece. Wilson i Tonner (2020) pišu kako je ovisnost o radu djece vlasnika obiteljske farme i obitelji i dalje relevantna. Iz intervjua je vidljivo kako OPG-ovi i dalje ovise o obiteljskom radu, tj. o radu djece i broju članova obitelji. Djeca, mladi na OPG-u olakšavaju poslove roditeljima preuzimajući ih na sebe, a oni sugovornici koji planiraju preuzimanje OPG-a u budućnosti planiraju smanjiti ovisnost o ljudskom radu na OPG-u. Možemo govoriti o relevantnosti obiteljske hijerarhije gdje roditelji pokazuju kako im je pomoć djece potrebna, ali također i o samoregulaciji i moralnoj obligaciji (Wallace i dr., 1994) koju sugovornici imaju u pomaganju.

“nas nema puno, dok se razidemo, brati školu, mi na posel, oni (roditelji) ostanaju 2 sami doma, a posla je puno, tak da gledamo da im čim više pomoremo, kolko se more”
(Vid)

“Pa znaš kaj mi delamo, 15 hektri zemlje, ja mama i tata” (Vesna)

Mladi na OPG-u većinom rade neplaćeno, točnije rad se ne plaća u obliku satnice jer mladi nisu zaposleni i prijavljeni kao članovi obitelji koji rade na OPG-u. Njihov rad se vrednuje drugačije, pohvalama i nagradama roditelja te samovalidacijom mladih koji znaju da su pomogli roditeljima i stekli prihode na OPG-u u korist cijele obitelji. Na taj način se formira i određena ekonomska odgovornost djece (Wallace i dr., 1994) te ekonomski kapital roditelja bude i dijelom ekonomskog kapitala djece. Mladi su nagrađeni za rad ili shvaćaju svoj rad kao “otplatu dugova” jer im primjerice roditelji plaćaju školovanje.

“sve novce koje dobimo od toga, znam da sam ja zaslužni za to, da sam se ja mučil za to, da sam svoj znoj prolijeval cijelo ljeto, cijelu godinu za to” (Jan)

Izuzetak je sugovornica Vesna koja dobiva plaću za svoj rad u obliku satnice. Vesna je prije nego što je upisala fakultet bila tri godine zaposlena na OPG-u. Njena trenutna plaća je dio dogovora s roditeljima i stvaranja uvjeta rada na OPG-u.

“Dok sam bila mlađa, onda nisam imala plaću, išla sam tipa v srednju, znalo se, tolko dobiš na tjedan i to je to, ali gle, ja sam ve odrasla, imam svoj život (...) trebaju mi novci, treba funzionirati, život je skupi (...) čim više delam, tim je meni bolje (...) Tjedno me isplaćuju, nije da ja ve pomažem, a ništ ne dobim, mi smo se dogovorili, tjednu isplatu, mama piše koliko oddelam (...) imam satnicu, 40 kuna imam vuru (...)” (Vesna)

Svi sugovornici rekli su kako nositelji OPG-a imaju glavnu riječ u dogovoru oko obavljanja poslova na OPG-u i rasporeda tko će što raditi. Mladi na OPG-u se prilagođavaju roditeljima, nositeljima OPG-a. Također, mladi osvješćuju svoju ulogu radnika-člana obitelji na OPG-u na način da odgovaraju i slušaju zahtjeve roditelja.

“Kaj god oni meni veliju, ja to sve napravim, glavnu riječ vode mama i tata. To je zato jer je to njihov posel (...)” (Vesna)

“sve je stvar dogovora, (...), ali ti moraš ko dijete to posluhnuti (...)” (Anastasija)

Određeni mladi nisu posve subordinirani radnici na OPG-u koji obavljaju poslove isključivo jer moraju. Pojedini članovi obitelji se dogovaraju oko obavljanja poslova, imaju “konzultacije” te je komunikacija “dvosmjerna”. Dogovaranje oko poslova između mladih i roditelja na OPG-u te nadilaženje obiteljske hijerarhije upravo zbog dogovora može predstavljati jedan oblik pokušaja stjecanja autonomije mladih u roditeljskom OPG-u. Prema

Conwayu i suradnicima (2021) mladi na obiteljskim farmama traže veće priznanje vlastitog doprinosa u poslu te mogućnost vođenja i donošenja odluka o obiteljskom poslu. Autonomija i osamostaljenje mladih u OPG-u predstavlja načine na koje mladi svojim djelovanjem i vlastitim odlukama imaju utjecaj na poslove na OPG-u. Autonomija se može analizirati kroz koncept odnosa moći na OPG-u, najčešće odnosa između roditelja i djece, što je povezano s obiteljskom hijerarhijom na OPG-u. Osamostaljenje zaposlenih mladih u ovom istraživanju je evidentno kroz vlastita ulaganja u OPG i kućanstvo što se postiže radom van OPG-a, a koje roditelji potiču. Roditelji reguliraju razinu autonomije što je vidljivo iz savjetovanja s roditeljima pri donošenju odluka vezanih uz OPG i dobivanja prihoda iz vlastitog rada na OPG-u.

“Pa htel bi na drugačiji način uzgajati rajčicu, papriku, nego ve delamo, htel bi hidrofonski, uzgoj na vodu. (...) Moji, a da bi se malo više pospominali o tome, morti bi oni prihvatili moje ideje (...) (Jan)

Sugovornici čija braća i sestre također pomažu na OPG-u često koriste termine drugosti poput “*mi*” (*nas*) i “*oni*”, pod “*mi*” misleći na braću, sestre i sebe, a pod “*oni*” na roditelje. U načinu na koji se priča o roditeljima, može se prepoznati dinamika moći na OPG-u.

“oni (roditelji) određuju kaj se bu delalo. Da se nas pita (braću, sestru i Ritu), ne bi se ništ (smijeh) (Rita)

Tri sugovornika (dva sugovornika i jedna sugovornica) rekli su kako su jedini prigodni nasljednici OPG-a. Jan i Vesna su jedini mogući nasljednici OPG-a te su stoga opterećeni identitetom nasljednika (May i dr., 2019). Njihova autonomija unutar OPG-a, uključenost u poslove na OPG-u i mogućnost donošenja odluka, objašnjavaju May i suradnici (2019), dio je etabliranja identiteta nasljednika. May i suradnici (2019) navode kako su mladi poljoprivrednici koji su uspješno stvorili identitet nasljednika i svjesniji oko stvarnih problema poljoprivrede i poslovanja na OPG-u. S obzirom na to, za četiri sugovornika (tri sugovornika i jedna sugovornica) smatralo bi se da imaju formiran identitet nasljednika (May i dr., 2019). Kod sugovornika Vida je to eksplicitno vidljivo jer pokazuje razinu autonomije unutar OPG-a.

“ja im najviše doma pomažem od svih 3, ja to i vodim više-manje i poljoprivredu, stari si riješavle papire i to, a ja sam v polju” (Vid)

Tri sugovornika koji formiraju identitet nasljednika u ovom istraživanju ne stavljaju nužno sami sebe u tu poziciju, već su oni jedini preostali za tu ulogu jer su jedina djeca ostala u obitelji, a za koje postoji šansa da se time žele baviti. “*Sažaljenje*” i moralna obligacija (Wallace i dr., 1994) dodatno utječu na “*odluku života*”, kao i roditelji koji ne žele prodati svoju stečevinu. U ovom primjeru formiranja identiteta nasljednika ponovno su vidljivi aspekti nametanja roditeljske moći u obiteljskoj hijerarhiji na OPG-u.

“Žal mi je to se pustiti, kužiš moji su stvorili jako puno, bez kredita, sve svojim radom, od zemljišta, do strojevi, traktori, postrojenja, nemam nasljednika, sestra ima posel, ona je oženjena, ona to neće, ja sam jedina ostala” (Vesna)

Odnosi moći na OPG-u mogu se prepoznati i kod različitog ponašanja obitelji prema sugovornicama i sugovornicima, što je posebice prepoznatljivo kod sugovornica i sugovornika koji imaju braću. Hijerarhiju je moguće vidjeti u nositeljstvu OPG-a - na svim OPG-ovima u ovom istraživanju, muškarci su nositelji OPG-a - dok žene primarno vode kućanstvo. Prema Annes, Wright i Larkins (2020) muškarci u poljoprivrednom poslu smatraju se “potpunim poljoprivrednicima”, dok je uloga žena suboordinirana zbog lošije fizičke snage. Žene su “supruge” ili “pomoćnice u poljoprivrednim poslovima” (Annes, Wright i Larkins, 2020: 5). Poslovi su rodno podijeljeni, dakle na obiteljskim farmama postoje rodno normirani poslovi (Annes, Wright i Larkins, 2020). Tri sugovornika spominju “*rasterećivanje*” ženskih osoba u kućanstvu. Nijedna sugovornica ne spominje takve situacije.

“S traktorom, koje mama ili baka nebreju, onda su one doma, tak se rasporedimo, poslovi koji su fizički više za napraviti, da idem ja, brat ili pa tata tak da onda rasteretimo mamu i baku i brate mlađe.” (Vid)

Pupak i Trako Poljak (2021) ne razlikuju iskustva žena i muškaraca u poljoprivredi i na OPG-u što sugerira kako u Hrvatskoj nema istraživanja o poziciji žena na OPG-u. Međutim, Šikić-Mićanović (2012) napisala je unutar antropološke discipline knjigu o nevidljivim

životima ruralnih žena u koje su uključene i žene sa obiteljskih gospodarstava i žene u poljoprivredi. Prema Šikić-Mićanović (2012) žene u ruralnom kućanstvu vode kućanske poslove koji se ne cijene unutar obitelji i društva, iako su žene zbog kohezije između obitelji i posla temeljni akteri u održavanju poljoprivrednih gospodarstava (Šikić-Mićanović, 2012). Vanclay (2004: 215) poglavlje u svom radu posvećuje ženama na obiteljskim farmama, gdje navodi kako su žene “sastavni dio obiteljskih farmi”. Iskustva žena na obiteljskim farmama su neprepoznata i neistražena, iako žene nevidljivo upravljaju poslovima na obiteljskoj farmi (Vanclay, 2004).

Tri sugovornice prepoznale su slične uloge žena na OPG-u, a koje su dio njihovog vlastitog habitusa i utječu na njihove odluke i djelovanje. Rodno uvjetovanje ograničava ženama na OPG-u stjecanje određenih vještina, koje se ne potiču jer su “*tipično muške*”. Primjer su vožnja traktora, tanjuranje i špricanje.

“na koji način sam ih odabrala (poslove) jer sam možda žensko pa kaj budeš sad ti o otrovima, koja sad normalna ženska (smijeh), možda ima, e sam da velim, evo stvarno ovih svih godina, da sam vidla jednu žensku na traktoru da šprica, ne, fakat ne, (...) bude prije okapala, čistila, radila nešt vani, po polju” (Anastasija)

“To nije ženski posel kao, ali kad si vidla žensku da tanjura? Jer sam žensko dosta stvari ne delam.” (Rita)

Sugovornice su istaknule kako ne obavljaju određene poslove jer ih obavljaju njihova braća ili otac. Anastasija je kroz odrastanje svoje braće isključena iz određenih “*muških poslova*” i usmjerena na “*ženske poslove*” u kućanstvu. Sugovornicu Ritu između ostalog od poljoprivrednog posla odbija i to što ona nije “*muško*”.

“ja sam prikapčivala strojeve, ja sam tu prva bila s braćom, i onda kak su braća rasla, ‘hodi tam Anastasija’” (Anastasija)

Patrijarhalni odnosi na obiteljskim farmama navode žene da napuštaju obiteljske farme jer su nasljednici većinom sinovi koje se potiče da preuzmu obiteljske farme (Annes, Wright, Larkins, 2020; Sharma and Rao, 2000; Sharma and Irving, 2005; Cavicchioli et al., 2015 prema May i dr., 2019; Wallace i dr., 1994). Vesna je jedina sugovornica koja razmatra ostanak na

OPG-u, no njena kompleksna odluka može dijelom biti potaknuta identitetom nasljednice (May i dr., 2019) kao jedine osobe koja je preostala da bude nasljednica (Vesna nema braće, a sestra joj je odselila).

II. *Uloga mladih u OPG-u s obzirom na njihov pristup prema poslovima na OPG-u*

Wilson i Tonner (2020: 248) u svom istraživanju navode pojam “slabijeg člana obitelji”². U ovom istraživanju taj je pojam evidentan, ali ne nužno i toliko istaknut jer se regulira pomoću moralne obligacije (Wallace i dr., 1994) mladih koji obavljaju poslove iako ne žele sudjelovati u njima. Roditelji i mladi nailaze na nesuglasice, koje će kasnije biti detaljnije raspravljane, i potrebu nagovora mladih da se ide raditi na polje. Pojam “slabijih članova obitelji” (Wilson i Tonner, 2020) u kontekstu OPG-a ne može se koristiti u potpunom smislu jer mladi nisu otišli s imanja, iako neki imaju namjere koje nisu nužno raspravljene s roditeljima. Petero sugovornika navodi kako su njihovi roditelji većinom zadovoljni njihovim pomaganjem na OPG-u. Rita jedina navodi kako zbog njene nezainteresiranosti i pomaganja vođenog isključivo moralnom obligacijom (Wallace i dr., 1994) često dolazi do nesuglasica između nje i njenih roditelja. Također, problem predstavljaju Ritine osobne odluke i obveze, točnije, stavljanje vlastitih obveza ispred obveza na OPG-u.

Roditelji su kao vlasnici OPG-a vrlo kritični oko postupaka svoje djece i donošenja njihovih odluka vezanih uz OPG.

“kak bumo to uspeli, (...) mislim on (otac) je imal problema u svojoj glavi, dal smo uspjeli to napraviti, su prodali, bilo mu je malo, sumnjal je v nas (...)” (Jan)

Roditeljima je također potrebna potvrda da će mladi dobro voditi OPG ako ga preuzmu, što se potvrđuje već prethodno navedenim namjerama roditelja da nauče djecu poslovima na OPG-u. Roditelji na taj način stječu sigurnost da mladi neće uništiti i prodati njihovu ostavštinu.

² Članovi obitelji na obiteljskoj farmi koji ne sudjeluju u poslovima jer su otišli s farme i ne bave se poljoprivredom (Wilson i Tonner, 2020).

Takva sigurnost se dodatno legitimira formiranjem identiteta nasljednika od djetinjstva (May i dr., 2019).

“Vidi se da su moji sretni, neju pokazali tu sreću, ali vidi se da su sretni, jer ja velim da oću doma delati, ja volim doma delati, vele mi ti budemo ostavili, ti se od malih nogu vučiš te stvari delati, i nije ih onda baš strah, ako mi predaju to da budem ja to prodal sve, da budem, da više nikaj od toga nebu. Vjeruju mi.” (Jan)

Nemaju svi mladi u kućanstvu identitet nasljednika (May i dr., 2019). Tri sugovornika i jedna sugovornica razmatraju bavljenje OPG-om. O tome ovisi razina zainteresiranosti za bavljenje poljoprivredom, što primjećuje i obitelj koja prigodno izabire ili predlaže potencijalne nasljednike ili nasljednika.

“jedini ko se more pokazati kao vlasnik OPG-a, to sam ja, jer ove baš ne trga neka preveć poljoprivreda, starijeg brata pogotovo, a i ove dva male, tak da smo mi, više-manje, ja im najviše doma pomažem od svih 3” (Vid)

Mladi koji pridaju veći značaj OPG-u i pomaganju na OPG-u više su opterećeni odgovornošću i očekivanjima obitelji, tj. roditelja. Prilagođavaju svoje vlastite obveze poslovima na OPG-u. Mladi u OPG-u rijetko na prvo mjesto u odlučivanju stavljaju svoje obveze i aspiracije. Usprkos tome, roditelji na OPG-u i dalje ponekad vjeruju kako njihova djeca pokušavaju izbjeći obveze na OPG-u. Za daljnju analizu i razloge ovakvih reakcija roditelja trebalo bi provesti istraživanje u kojima bi se intervjuirali roditelji. Fokusiranost na poljoprivredu može okupirati uvjerenja roditelja koji zaboravljaju da njihova djeca imaju drugačije interese, obaveze, potrebe i sl, a koja nisu povezana s OPG-om.

“bilo je razdoblje kad mi nije bilo dobro, i onda je tata mislil da glumim, da mi se ne dela, meni stvarno nije bilo dobro, je dok ti se nisam zružila (...)” (Vesna)

Određeni mladi, koje poljoprivreda ne interesira naveli su kako ponekad izbjegavaju poslove na OPG-u, što može biti oblik stjecanja autonomije na OPG-u i priječenje željama roditelja. No, takvo djelovanje mladih dovodi do nesuglasica s roditeljima.

„Par put sam znala zlagati da idem na faks (smijeh), a otišla sam na kavu samo da ne delam vani.“ (Rita)

6.3. *Obiteljski i radni odnosi na OPG-u*

Čudina-Obradović i Obradović (2001) navode kako rad i obitelj ni u kojem zanimanju nisu u potpunosti odvojene jer se utjecaji “prelijevaju” iz jedne u drugu sferu. U OPG-u je to dodatno istaknuto jer je sfera u kojoj se odvija obiteljski život ujedno i radna sfera (Wallace i dr., 1994). Ugrađenost (Wilson i Tonner, 2020) se ponovno može prepoznati pri prelijevanju (Čudina-Obradović i Obradović, 2001) obiteljskih i radnih uloga kao potpora obitelji koju mladi dobivaju time što su ugrađeni u sustav koji stvara OPG, što čine obiteljske veze, tj. socijalni kapital roditelja koji se prenosi na djecu te savjeti oko posla i života na OPG-u. Potpora obitelji je važna pri zadržavanju mladih u poljoprivredi, što se postiže ugrađenošću mladih u OPG-u (Wilson i Tonner, 2020). Prelijevanje obiteljskih i radnih odnosa očituje se i u odluci roditelja koji se nalaze na prekretnici u željama da njihova djeca nastave obiteljsku tradiciju preuzimanjem OPG-a ili napuštanjem poljoprivrede i OPG-a. Sugovornica Anastasija odnos između roditelja i djece na OPG-u prigodno naziva “*mentorstvom*”.

“Na standardnom poslu nema neke bliskosti, različiti motivi su. Ovdje (na OPG-u) imaš mentorstvo, cjeloživotno” (Anastasija)

“potpora ti dobro dođe, dok su velika ulaganja i dok je i suša, pa neizvjesnost, bude ne bude kaj s toga, (...) da nemaš potporu u tome, da si sam, ja po sebi mislim da ne bi dobro bilo i da bi odustal od toga odavno već” (Vid)

S druge strane pak Čudina-Obradović i Obradović (2001: 795) navode kako “negativan utjecaj radne uloge na obiteljsku ulogu ima neposredan utjecaj na životno zadovoljstvo”, a “nemogućnost udovoljavanja radnim obvezama zbog preopterećenosti obiteljskim ulogama

izaziva napetost na poslu”. Dvije sugovornice istaknule su kako su određeni članovi u njihovoj obitelji više fokusirani na poljoprivredu, te da zbog toga nedovoljno vremena koriste na razvijanje obiteljskih odnosa.

“moja teta cijelo vrijeme priča o (poljoprivredi), a ne pita me recimo kak je meni bilo na faksu, niko mene do sad nije tak nekaj pital. (...) da te neko pita recimo, dal ti hoćeš sad biti tu ovo ljeto?” (Anastasija)

Život na OPG-u donosi isprepletenost obiteljskih i poljoprivrednih odnosa. Obiteljska i poslovna hijerarhija u tom se smislu također sjedinjuju, pa tako je nositelj OPG-a, najčešće otac, onaj koji određuje što se na OPG-u radi i što je prioritetno. Prema Cifriću (2003) tradicionalne seljačke obitelji djelovale su na principu solidarnosti i šire socijalne kontrole. U ovom istraživanju u odnosima između roditelja i mladih može se prepoznati solidarnost, tj. potreba za pomaganjem roditeljima ili moralna obligacija (Wallace i dr., 1994). No jesu li roditelji doista koncipirani kao šefovi među mladima na OPG-u? Sugovornici su odgovarali kako ne doživljavaju svoje roditelji kao šefove jer *“nemaju osjećaj podređenosti”*, jer se s roditeljima mogu sve dogovoriti te su im oni ipak roditelji koje ne mogu ni koncipirati kao šefove u suzdržanom radnom odnosu.

“Nisi nikome tolko podređeni, nemaš taj osjećaj podređenosti nije ti on sad vani šef, a nutra ga doživljavaš ko tatu, stope se uloge (...), sad zakasniš na posao, ne bude sad tebe tata kaznil jer si ti nešt zeznul” (Anastasija)

Na OPG-u također, navode određeni sugovornici nema sankcija kao primjerice na osmosatnom poslu. Okolnosti na OPG-u nisu jednostavne, isto kao što obiteljski odnosi nisu isključivo funkcionalni (Cifrić, 2003). Nesuglasice i svađe u obitelji dobro prikazuju dinamiku obiteljskog i radnog odnosa na OPG-u. Nesuglasice su kratkotrajne i povezane s pomaganjem mladih na OPG-u. Postoje opravdavajuće situacije kada sugovornici mogu ne pomagati i roditeljima je razumljivo zašto ne pomažu, primjerice spriječenost zbog bolesti, no postoje i situacije koje roditelji ne opravdavaju, a povezane su s razonodom, odmorom mladih ili nezainteresiranošću za pomaganjem (*“ne da mi se”*). Sugovornici koji su zaposleni van OPG-a navode kako njihovi roditelji toleriraju određeno ponašanje povezano s poslom van OPG-a,

primjerice umor od posla ili spriječenost obavljanja određenih poslova na OPG-u zbog posla van OPG-a. S druge strane, roditelji ne toleriraju kada im djeca ne mogu pomoći na OPG-u, a prethodno su radili nešto za sebe, primjerice otišli na zabavu, u kafić ili posjetili partnera. Nesuglasice nastaju kada mladi odluče svoje vrijeme iskoristiti za razonodu, no i kada imaju drugačije želje od svojih roditelja, kada bi prije željeli učiniti nešto za sebe, a ne za OPG i roditelje.

“dok ja odidem pa zaružim, (smijeh) u biti imam kaj delati, a ne napravim, a odidem bezveze v krčmu ili s prijateljima nekam, to je opet onda malo drukčija stvar, to se drukčije gleda, onda ima galame nad tim, jer se posel koji se trebal napraviti se nije napravil, nek sam potrošiu vrijeme na high-life, a ovo, dok ideš na posel, to se onda razme.” (Vid)

Nesuglasice se pokušavaju izbjeći kroz međusobno pomaganje članova obitelji, tj. nadoknađivanje rada za članove koji su opravdano spriječeni učiniti nešto ili preferiraju neki drugi posao na OPG-u. Unutarobiteljska solidarnost (Cifrić, 2003) može se primijetiti u sljedećim citatima.

“dogovorimo se, ako se nekome taj dan neda, daj (ime brata) ti to umjesto mene napravi, ja budem ovaj drugi umjesto tebe tak da ne postoji striktno da sad sam ja vezana samo uz moje poslove (...)” (Anastasija)

Nesuglasice se moraju razriješiti u kratkom vremenu jer je na OPG-u potrebna sloga i harmonija, navode sugovornici. Usklađenost je potrebna kako bi mali broj ljudi uspio obaviti raznovrsne poslove na OPG-u.

“nema tu nesuglasica jer zbilja imaš posla puno doma, glediš da stigneš sve (...) ak se rastrčeš svaki na svoju stranu, od toga ne bude ništ, pogotovo na takvom poslu kak je OPG i poljoprivreda, de mora biti više ljudi jer nebreš ti sam delati taj posel, (...) ako nema te neke sloge i potpore, dogovora, to nebi mogli napraviti tak” (Vid)

Zbog težine obavljanja poslova na OPG-u i stvaranju pravednih uvjeta pri nasljeđivanju, sugovornici koji razmatraju preuzimanje OPG-a razmišljaju o podijeljenom nasljedstvu sa ostalom braćom na OPG-u³. Wilson i Tonner (2020) analiziraju fenomen “diverzifikacije” (eng. *diversifying*) i podjele imanja na više članova obitelji. Prema Wilsonu i Tonneru (2020: 249) teško je podijeliti obiteljski posao među svim članovima obitelji jer se parcele na obiteljskoj farmi dijele te se ugrožava profitabilnost posla.

“to se zna, mi smo 4 brati i pri nam, nismo ni razmišljali, ali svaki bu dobil jednaku polovicu, ne bude nekome, jednome, npr. ve bu meni tata dal sve, a 3 brate bu razbaštinil (...)” (Vid)

7. Zaključci i prijedlozi

Glavni zadatak i cilj ovog istraživanja bila je senzibilizacija prikaza položaja mladih u OPG-ovima, te svojevrсно odbacivanje simplificiranih zaključaka o situacijama na OPG-u, a kojih su mladi dijelom. Pri analizi se nastojalo obuhvatiti fragmente kompleksnosti uloge, djelovanja i odnosa mladih pomoću opširnih primjera koji daju odgovor na cilj ovog istraživanja, no i na istraživačka pitanja.

Habitus mladih u OPG-u usmjeren je na bavljenje poljoprivredom, formira se već u djetinjstvu kao poticaj roditelja i samoregulacija mladih kroz moralnu obligaciju (Wallace i dr., 1994) na pomaganje i učenje o poslu i OPG-u. Time se među mladima na OPG-u, od djetinjstva stvara identitet nasljednika (May i dr., 2019). Roditelji odabiru dijete koje pokazuje najviše interesa za pomaganjem, a koje je ujedno kasnije opterećeno najvišom razinom pomaganja na OPG-u. Uloga mladih na OPG-u je presuđujuća u opstanku OPG-a. Mladi su radna snaga bez koje OPG ne bi mogao opstati, stoga je u interesu roditelja, ali i mladih vođenih ekonomskom odgovornošću (Wallace i dr., 1994) da pomažu na OPG-u. Na OPG-u se poslovi rodno dijele na prigodno muške i ženske poslove. Odluke mladih su marginalizirane što se očituje kroz

³ Hrvatska je kroz povijest imala problem s usitnjavanjem zemljišta i parcelacijom, što će se u 2022. pokušati regulirati mogućnošću uvođenja zabrane parcelacije. U slučaju da se zabrana donese, podijeljeno nasljedstvo će u budućnosti biti otežano, posebice na manjim OPG-ovima.

odlaganje vlastitih želja i obveza, ali i toga da su mladi u roditeljskom OPG-u i obiteljskoj hijerarhiji ipak članovi obitelji, a ne vlasnici OPG-a, što se pripisuje njihovoj ulozi u OPG-u. Mladi u OPG-u svoje vlastite odluke donose uz *“konzultaciju”*, kada se odluke priječe s namjerama roditelja, najčešće dolazi do nesuglasica i svađa, koje se pokušava nadići u kratkom vremenu kako bi se održala funkcionalnost OPG-a. Kako bi to izbjegli te zbog moralne obligacije (Wallace i dr., 1994) mladi u OPG-u na prvo mjesto stavljaju obveze s OPG-a iako je to nešto što ne žele raditi ili ih ne zanima. Također, postoje opravdavajuće i neopravdavajuće situacije koje određuju roditelji, a vezane su uz pomaganje mladih na OPG-u. To sve ne znači da mladi slijepo prate upute svojih roditelja, mladi se odupiru odlukama roditelja kratkotrajnim prepirkama, prijedlozima o poslu i izbjegavanjem posla, što govori kako uloge, odluke i djelovanja mladih u OPG-u nisu isključivo marginalizirane.

Djelovanje mladih potaknuto je okolnostima na OPG-u, no ipak nije jednostavno zaključiti kako se mladi na OPG-u dijele na one koji se žele nastaviti baviti poljoprivredom i na one koji se time ne žele baviti u budućnosti. Odluka je puno kompleksnija i nije potpuno binarna i dihotomna. Dvije sugovornice su sigurne kako se ne žele baviti poljoprivredom, jedan sugovornik je siguran kako se želi baviti poljoprivredom, no tri sugovornika se ne može smjestiti ni u jednu skupinu. Cilj ovog istraživanja nije bio pokazati kako se mladi ne žele ili žele baviti poljoprivredom, već pokazati složenost u donošenju odluka i života na OPG-u, što je izgledno potvrđeno situacijama sugovornika koji pokazuju kako ne prate *“prirodnu”* (McGlynn i dr., 2013) potrebu da se OPG preuzme od roditelja. U *“odluci života”* ne radi se toliko o odnosu prema poljoprivredi, već o odabiru načina života i stjecanju određenog identiteta, dakle radi se o kalkuliranju između pozitivnih i odbojnih aspekata u OPG-u, obiteljskih tradicija, odnosa s roditeljima, željama i namjerama koje mladi imaju za vlastiti život, npr. rad u struci nakon fakulteta. U odlukama sugovornica ovog istraživanja, važnu ulogu predstavlja i odnos prema ženama na OPG-u. Sugovornici se nalaze u *“rutini i komforu”* na OPG-u te su situacije na OPG-u sugovornicima normativne iako ih propituju primjericu prepoznavanjem *“manipulacije”* roditelja i željom za stvaranjem povezanosti s OPG-om.

Mladi na OPG-u su ugrađeni (Wilson i Tonner, 2020) u odnose na OPG-u, što bilo kakvo donošenje odluka čini složenijim. Pojam ugrađenosti u obitelji, Wilsona i Tonnera (2020) u ovom istraživanju je poslužio kako bi se objasnilo na koji način kapitali, obiteljske veze i sigurnost, mladima kompliciraju donošenje odluka, ali i *„odluke života“*. Život na OPG-u opisuje se kao *“zona komfora u kojoj se nalazi, iz koje se teško izlazi”*. Iz situacija na OPG-u se teško izlazi (ne samo u smislu bavljenja OPG-om u budućnosti, već u sadašnjosti) zbog *“sažaljenja”* da se ne napusti stečevina roditelja i obiteljska tradicija, zbog moralne obligacije

(Wallace i dr., 1994) kao oblika solidarnosti i prežitka tradicionalnog agrarnog društva (Cifrić, 2003), zbog želja roditelja što sve može predstavljati ugrađenost kako je navode Wilson i Tonner (2020). Pojma koji je ovdje koristan je i polje u Bourdieuovom (1977) smislu. Ono u ovom istraživanju predstavlja provjerenu i naučenu “*zonu komfora*” u kojoj mladi djeluju.

U ostalim istraživanjima, primjerice May i suradnika (2019) i Pupak i Trako Poljak (2021) u hrvatskom kontekstu, kao faktori koji utječu na odluke mladih u OPG-u navode se vanjske okolnosti i vanjski odbojni aspekti u poljoprivredi, poput poljoprivrednih politika, korupcije i problema u poljoprivredi, no zanemaruju se unutarnji aspekti u OPG-u, poput ograničenja koja postavljaju roditelji, pripadnosti OPG-u, života na OPG-u koji je nabijen emocionalnim kapitalom, potporom i neodobravanjem roditelja, ugrađenošću (Wilson i Tonner, 2020) i željom da se roditelje ne iznevjeri što je povezano s obiteljskom tradicijom (Vanclay, 2004; Pupak i Trako Poljak, 2021). Potonji aspekti rijetko se karakteriziraju kao odbojni, iako su sugovornici neke od njih u ovom istraživanju prepoznali kao ključne, točnije kao one aspekte koji primarno sugeriraju pravce njihovih odluka te zbog kojih dolazi do donošenja teških odluka i bivanja “*na vagi*”. U ovom istraživanju analiziran je i utjecaj vanjskih faktora poput lokalne samouprave, poljoprivrednih poticaja iz čega se primarno otvorila tema korupcije, međutim, to se ne može uspoređivati s utjecajem roditelja i unutarobiteljskih odnosa. Također, pojam moralne obligacije Wallacea i suradnika (1994) predstavlja jedan od temeljnih pojmova korištenih u ovom istraživanju, a koji diktira djelovanje mladih, ali ujedno pokazuje i njihovu ulogu u obitelji, kao osoba s izraženom ekonomskom odgovornošću i potrebom za pomaganjem na OPG-u.

Život na OPG-u donosi isprepletenost obiteljskih i radnih odnosa na temelju kojih se može raspoznati hijerarhija i različiti odnosi moći. Roditelji ne donose binarne sugestije svojoj djeci, ne žele nužno da se djeca nastave baviti poljoprivredom iako pokazuju drugačije. Roditelji usmjeravaju djecu na školovanje, zaposlenje van OPG-a, ali i na bavljenje poljoprivredom, stoga se potencijalno javlja odluka mladih o poljoprivredi kao alternativnom izboru ili obliku dodatne zarade kako bi se oboje moglo obavljati. Život na OPG-u mladima može predstavljati određeni probni teren na kojem mladi mogu ispitati i razviti svoj odnos prema poljoprivredi. Polje u kojem djeluju nije slobodno, mladi stoga ne donose odluke jer mogu, već jer “*moraju*”, jer su primorani i rođeni u situaciji gdje njihovi roditelji imaju OPG, što ponovno ne znači da iz te situacije ne mogu izaći, već im je za to potrebno mnogo kalkuliranja između vlastitih odluka i želja roditelja. Djelovanje i odluke mladih mogu biti rezultat prežitka tradicionalnog agrarnog društva i djelovanja na principu unutarobiteljske solidarnosti (Cifrić, 2003), no to ne znači da su odnosi na OPG-u stoga oprirodnjeni. Unutar

OPG-a mladi koriste određene mogućnosti kako bi stekli autonomiju, poput donošenja odluka uz posao na OPG-u, obrađivanja vlastite zemlje, dobivanja plaće za rad na OPG-u, no autonomija se stječe i radom van OPG-a, studiranjem te izbjegavanjem posla na OPG-u. Roditelji u OPG-u među sugovornicima većinom nisu koncipirani kao šefovi iako oni primarno donose odluke za OPG.

Istraživanjem je pokazano kako postoje bitne razlike u koncepcijama između ideje na koji osobe u OPG-u djeluju (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, NN 29/18; McGlynn i dr., 2013), mladih koji su unutar OPG-a i obiteljskih farma (Pupak i Trako Poljak, 2021; Potočnik i dr., 2017; Cifrić, 2003; Stockdale i Ferguson, 2020; May i dr., 2019; Conway i dr., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Djurfeldt, 1996; Annes, Wright i Larkins, 2020) i iskustava sudionika ovog istraživanja. U ovom istraživanju su također prikazane želje i refleksije mladih na OPG-u, s obzirom na njihove roditelje, situacije na OPG-u i van njega, lokalnu samoupravu te stanje u hrvatskoj poljoprivredi generalno. Ovo istraživanje se ne opterećuje generalizacijom zbog nepostojanja istraživanja na istu temu u Hrvatskoj, te je primarna želja istraživačice bila fokusirati se na iskustvo mladima u OPG-u čije odluke nisu analizirane s obzirom na mjesto iz kojeg sugovornici dolaze, nego s obzirom na OPG i obitelj.

U ovom se istraživanju pokušala ostvariti humana karakteristika sociologije, a to je prije svega prepoznavanje stereotipa i pokušaj njihovog shvaćanja. Poljoprivredni posao nije za svakoga čiji su članovi obitelji vlasnici OPG-a i ne može biti determiniran i nametnut "prirodnim" (McGlynn i dr., 2013) bivanjem u roditeljskom OPG-u. Rad Cifrića (2003) pomogao je pri shvaćanju povijesnog konteksta hrvatskih poljoprivrednih obitelji i stvaranja temelja za određene stereotipe. Pokušaj pojednostavljivanja života na OPG-u i bavljenja poljoprivredom je jedan od pokušaja stigmatizacije poljoprivrede i poljoprivrednika. Mladi u OPG-u svojim refleksijama obiteljskih i radnih situacija priječe prividnom determinizmu i prinudi koja se nameće odnosima u OPG-u. Bez obzira na njihove odluke povezane s obiteljskim poslom, situacije u OPG-u ne mogu jamčiti da će se mladi baviti tim poslom.

Kao što je u uvodu ovog rada već navedeno, a kroz analizu opravdano, ova tema je relevantna i potrebna kako bi se mladima u OPG, ali i OPG-ovcima te ljudima iz ruralnih mjesta dao prostor potreban za formiranje imaginarija o njihovom načinu života. Ograničenje ovog istraživanja je primarno nepostojanje prethodno provedenih istraživanja u Hrvatskoj koja su otežala fokus na relevantne aspekte unutar ove široke i kompleksne teme koja je obrađena u vrlo skromnom istraživanju sa svega 6 sugovornika. Tokom intervjua otvorena su važna pitanja kojima bi se dalje trebalo baviti. Autorica ovog rada planira se nastaviti baviti ovom temom i dalje kroz svoje obrazovanje te znanstvenu karijeru, što uključuje mogućnost provođenja

longitudinalne studije, no i uvođenje većeg broja sudionika u istraživanje. Tokom istraživanja, potrebno je zamisliti i oživjeti situacije o kojima se piše. Stoga bi se ovo istraživanje moglo provesti uz korištenje metode promatranja sa sudjelovanjem. Osim mladih osoba na OPG-u tada bi u istraživanju bili uključeni i ostali članovi obitelji. Svakako je istraživanje u budućnosti potrebno proširiti uvođenjem iskustva ostalih članova obitelji, posebice roditelja.

Apelira se na provođenje ospežnijih istraživanja ovakvih i sličnih tema kako bi se generalizacija omogućila. Tema mladih u OPG-u je zapostavljena, gotovo zaboravljena u hrvatskoj sociologiji, te se ovim istraživanjem željelo nadopuniti takav nedostatak i raskinuti moguću stereotipizaciju do koje je došlo čak i na razini Europske unije i ENRD-a (*European network for rural development*) (McGlynn i dr., 2013).⁴ Izostanak socioloških, ali i drugih istraživanja, poput antropoloških i psiholoških, ostavlja više prostora za donošenje zdravorazumskih i pretencioznih zaključaka o mladima u OPG-u, ali i životu na OPG-u generalno, zbog čega je od iznimne važnosti baviti se ovim temama i proširivati ih.

8. Prilozi

Prilog 1. Obavijest o provođenju istraživanja

Obavijest o provođenju istraživanja

Poštovana/poštovani,

drago mi je što Vam se mogu javiti sa zamolbom da sudjelujete u istraživanju koje provodim u sklopu završnog rada na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru u ljetnom semestru akademske godine 2021./22. Tema ovog istraživanja je iskustvo mladih unutar OPG-ova u Općini Vidovec, dakle mladih koji nisu vlasnici OPG-a, već žive u kućanstvu gdje je nositelj

⁴ Dakako, ovo istraživanje ne sugerira kako rad McGlynn i suradnika (2013) predstavlja jedine stavove Europske unije i ENRD-a koji govore kako mladi u OPG-u moraju "prirodno naslijediti roditelje", već pokazuje kako neoprezan izraz koji dolazi iz visoko institucionaliziranog sustava može potaknuti na razmišljanje o položaju mladih u OPG-ovima.

OPG-a netko od ukućana. Ovo istraživanje provodi se pod vodstvom mentora doc. dr. sc. Ivana Puzeka.

Intervju, koji će se koristiti za prikupljanje podataka u istraživanju, će se snimati i potom transkribirati. Svi Vaši podaci će biti zaštićeni i anonimizirani, uz korištenje pseudonima. Budući da se radi o mjestu iz kojeg dolazi istraživačica, potrebno je naglasiti da se ni u kojem privatnom pogledu, kako ni u znanstvenom, neće otkrivati Vaš identitet ili će se podaci koje ste iznijeli moći povezati s Vama. Tokom bilo kojeg dijela istraživanja, na uvid možete dobiti transkripte, snimke, pisani izvještaj koji sadrži analizu rečenog, a u svrhu potvrđivanja ili usmjeravanja istraživačkih zaključaka.

Za daljnje informacije možete se javiti na moj mail: karolina.stefok2@gmail.com ili na broj mobitela: 099xxxxxx3.

Prilog 2. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Iskustvo mladih u OPG-u – završni rad na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru 2021./22.

Ime sugovornice/sugovornika: _____

Istraživačica: Karolina Štefok

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviještena/obaviješten sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane informacije.
2. Ovlašćujem istraživačicu da koristi podatke dobivene putem intervjuja.
3. Potvrđujem da:

- a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da sudjelovanje mogu prekinuti u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
- b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
- c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
- d) Obaviještena/obaviješten sam da će intervju biti sniman i transkribiran.
- e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
- f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis _____

(Sugovornica/sugovornik)

Potpis: _____

(Istraživačica)

Mjesto i datum: _____

Prilog 3. Popis sugovornika

Pseudonim	Dob	Okupacija	Datum i mjesto provođenja	Trajanje
Anastasija	22	Studentica	12.7. 2022., Vidovec	179 min

Rita	22	Studentica	13.7. 2022., Vidovec	68 min
Jan	22	Zaposlen van OPG-a	20.7. 2022., Vidovec	49 min
Vid	26	Zaposlen van OPG-a	21.7. 2022., Vidovec	55 min
Vesna	26	Zaposlena na OPG- u/studentica	28.7. 2022., Vidovec	49 min
Andrija	22	Zaposlen van OPG-a	29.7. 2022., Varaždin	85 min

Prilog 4. Protokol

Uloga mladih na OPG-u

1. Možeš li se sjetiti kako je to izgledalo kada si počela/o pomagati na OPG-u?
 - a. Što si radila/o?
 - b. Kako ti je bilo raditi?
 - c. Što/tko te poticao da radiš?
2. Možeš li mi opisati jedan dan rada sa svojom obitelji na OPG-u?
 - a. Tko radi što?
 - b. Tko određuje tko što radi?
 - c. Što misliš zašto?
3. Na koji se način regulira posao na OPG-u?

- a. Tko postavlja zadatke?
 - b. Postoji li plan rada i kako se on donosi?
 - c. Možeš li znati koliko ćeš vremena utrošiti na rad?
4. Možeš li mi opisati razlike između posla na OPG-u i ostalih zanimanja?
5. S kakvim poslovima si još upoznata/t na OPG-u, a da ih nužno ne obavljaš?
- a. Zašto ne obavljaš takve poslove?
 - b. Zanimaš li se za takve poslove?
6. Kako tvoji članovi kućanstva još sudjeluju u poslovima na OPG-u?
- a. Kako je njima raditi na OPG-u?
7. Što članovi tvog kućanstva misle o tvom obavljanju poslova na OPG-u?
- a. Ako su članovi kućanstva zadovoljni, što ti misliš zašto je to tako?
 - b. Ako su nezadovoljni, opiši mi zašto je to tako.
 - c. Kako se ti osjećaš s obzirom na mišljenje svojih ukućana?
8. Možeš li mi opisati što te navodi da pomažeš u poslovima na OPG-u?
- a. Molim te, opiši na koji način si nagrađena/n (honorirana/n) za svoj rad na OPG-u?
 - b. Ako nisi nagrađena/n, možeš li mi opisati zašto misliš da nisi ili ne trebaš biti?

Obiteljski život obilježen OPG-om

9. Možeš li mi pojasniti na koji način ti je obitelj potpora?
- a. Možeš li mi opisati gdje primjećuješ da ti obitelj možda nije potpora?
10. Kako tvoja obitelj ili pojedini članovi obitelji reagiraju kada si spriječena/n napraviti nešto što oni očekuju?
11. Možeš li se sjetiti svađa ili nesuglasica između tebe i tvojih ukućana, a da su povezane s OPG-om?
- a. Što se dogodilo nakon takvih nesuglasica?

12. Možeš li mi opisati izazove koje OPG donosi?

- a. Kako ti izazovi (vremenske nepogodnosti, mala zemljišta, problemi s obitelji i sl.) mijenjaju tvoje mišljenje o poslu na OPG-u?
- b. Kako se nosiš s takvim izazovima?

13. Kako ti doživljavaš svoj rad na OPG-u?

- a. Misliš li da je tvoja obveza raditi na OPG-u? Zašto?
- b. Sprječava li te rad na OPG-u ponekad da donosiš svoje vlastite odluke, tj. da radiš nešto drugo?
 - i. Na koji način?
 - ii. Tko/Što to sprječava?

14. Možeš li mi opisati kako bi ti htjela/htio da rad na OPG-u izgleda?

Životne ambicije

15. Možeš li se sjetiti neke situacije gdje nisi mogla/mogao raditi nešto što voliš zbog posla na OPG-u i opisati je?

Za zaposlene van OPG-a

16. Možeš li mi ispričati gdje radiš van OPG-a?

17. Kako ti je raditi van OPG-a?

- a. Što te navelo da se zaposliš van OPG-a?

18. Možeš li mi ispričati kako je tvoja obitelj reagirala kada si se odlučila/o zaposliti van OPG-a?

- a. Kakvo je njihovo mišljenje o tvom poslu van OPG-a?
- b. Na koji način ti shvaćaš njihovo mišljenje?

19. Na koji način se tvoje pomaganje na OPG-u promijenilo nakon što si se zaposlila/o?

20. Na koji način planiraš aktivnosti na OPG-u i ostale aktivnosti, primjerice, vezane uz tvoj posao?

21. Kakvo je tvoje mišljenje o bavljenju OPG-om u budućnosti?
- a. Zašto?
 - b. Pričaš li o tome s članovima obitelji?
 - c. Na koji način tvoji članovi obitelji pristupaju temi nasljedstva?
 - d. Vidiš li se kao nasljednicu/ka OPG-a?
 - i. Zbog čega?

Za studente

22. Možeš li mi ispričati što studiraš?
- a. Gdje studiraš?
23. Možeš li mi ispričati kako je tvoja obitelj reagirala kada si se planirala/o upisati na studij?
- a. Kakvo je njihovo mišljenje o tvom studiju?
 - b. Na koji način ti shvaćaš njihovo mišljenje?
24. Na koji način se tvoje pomaganje na OPG-u promijenilo nakon što si počela/o studirati?
- a. Možeš li mi opisati reakciju svoje obitelji zbog te promjene?
25. Na koji način planiraš aktivnosti na OPG-u i ostale aktivnosti, primjerice vezane uz tvoj studij?
26. Kakvo je tvoje mišljenje o bavljenju OPG-om u budućnosti?
- a. Zašto?
 - b. Pričaš li o tome s članovima obitelji?
 - c. Na koji način tvoji članovi obitelji pristupaju temi nasljedstva?
 - d. Vidiš li se kao nasljednicu/ka OPG-a?
 - i. Zbog čega?

Za zaposlene na OPG-u

27. Sjećaš li se kako je to bilo kada si se zaposlila/o na OPG-u?
- a. Na koji način se tvoje pomaganje na OPG-u promijenilo nakon što si se zaposlila/o?
28. Kakvo je tvoje mišljenje o bavljenju OPG-om u budućnosti?
- a. Zašto?
 - b. Pričaš li o tome s članovima obitelji?
 - c. Na koji način tvoji članovi obitelji pristupaju temi nasljedstva?
 - d. Vidiš li se kao nasljednicu/ka OPG-a?
 - i. Zbog čega?
29. Što misliš, na osobnom primjeru, koliko su uspješni poljoprivredni poticaji?
- a. Možeš li mi opisati što misliš da je cilj takvim poticajima?
 - b. Kako ciljevi tih poticaja utječu na tvoje vlastite odluke?
30. Što možeš naučiti ili si naučila/o iz korištenja sadržaja za bavljenje poljoprivredom koje ti nudi Općina poput savjetodavne službe?
31. Želiš li što dodati, a da je vezano uz temu?
- a. Imaš li ti kakvih pitanja za mene?

Prilog 5. Kodna lista

Analitički kod	Tematski kod	Deskriptivni kod
----------------	--------------	------------------

Uloge, odnosi i djelovanje mladih

	<p style="text-align: center;">Uloga mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Radni resurs – djeca kao radni resurs – plaćen rad, neplaćen - WALLACE (1994) - ekonomski kapital ● Dogovori, konzultacije, dvosmjerna komunikacija, očekivanja ● Pokušaj osamostaljenja/autonomije unutar roditeljskog OPG-a ● Identitet nasljednika jer je jedina osoba koja je preostala da bude nasljednik ● Odnos prema ženama na OPG-u
	<p style="text-align: center;">Uloga mladih u OPG-u s obzirom na njihov pristup prema poslovima na OPG-u</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Reakcije roditelja s obzirom na rad njihove djece na OPG-u ● Identitet nasljednika jer je jedina osoba u obitelji za koju roditelji vide da pridaje značaj poljoprivredi ● Opterećenost djeteta koje najviše radi ● Izbjegavanje posla ● Roditelji misle da se djeca izvlače iz posla
	<p style="text-align: center;">Okolnosti OPG-a i poljoprivrede utječu na odluke mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● izazovi poljoprivrednog posla u Hrvatskoj ● OPG kao sporedna djelatnost ili druga opcija pri zapošljavanju ● modernizacija, želja za smanjenjem fizičkog rada ● Što je mladima odbojno u OPG-u? ● Mladima pozitivni aspekti OPG-a koji potencijalno navode na ostanak u OPG-u
	<p style="text-align: center;">Donošenje odluka mladih s obzirom na želje roditelja, lokalne samouprave i poljoprivrednih politika</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● roditelji u OPG-u ● Taktike obitelji kako bi poticali na rad (ultimatum) ● Pokušaj roditelja da djeca nauče raditi na OPG-u ● sažaljenje

		<ul style="list-style-type: none"> ● Roditelji potiču svoju djecu da se školuju i okušaju u drugim radnim sferama ● općina ● poljoprivredni (ne)poticaji
	Habitus mladih u OPG-u	<ul style="list-style-type: none"> ● djetinjstvo ● moralna obligacija ● Mladi u OPG-u imaju izbora, ali... ● povezanost s poljoprivrednim poslom i OPG-om ● ograničenja zbog OPG-a ● studiranje ● zaposlenje van OPG-a ● odluka života
	Obiteljski i radni odnosi na OPG-u	<ul style="list-style-type: none"> ● Fokusiranost određenih članova obitelji na poljoprivredu ● Roditelji (ni)su šefovi ● (Kratkotrajne) nesuglasice, prepirke ● Međusobno pomaganje unutar kućanstva - podrška obitelji ● podijeljeno nasljedstvo

9. Literatura

1. Annes, Alexis, Wright, Wynne i Larkins, Michelle (2020.) "A Woman In Charge of a Farm': French Women Farmers Challenge Hegemonic Femininity." *Sociologia ruralis*, 61 (1): 26-51.
2. Bourdieu, Pierre (1977). A false dilemma: mechanism and finalism. U: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, England: Cambridge University Press, str. 72-78.
3. Cifrić, Ivan. (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
4. Conway, Shane Francis, McDonagh, John, Farrell, Maura i Kinsella, Anne. (2021). „Going against the grain: Unravelling the habitus of older farmers to help facilitate generational renewal in agriculture. “, *Sociologia ruralis*, 61 (3): 602-622.
5. Čapo Žmegač, J., Gulin Zrnić, V. i Pavel Šantek, G. (2006). *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Jesenski i Turk.

6. Čudina-Obradović, Mira i Obradović, Josip (2001). „Sukob obiteljskih i radnih uloga: uzroci, posljedice i neriješeni istraživački problemi.“ *Društvena istraživanja*, 10 (4-5 (54-55)), 791-819.
7. Denscombe, Martyn (2004). *The Good Research Guide for small-scale social resaerch projects. Second edition*. Maidenhead: Open University Press
8. Djurfeldt, Göran (1996). „Defining and Operationalizing Family Farming from a Sociological Perspective“, *Sociologia Ruralis*, 36(3): 340 – 351.
9. May, Daniel, Arancibia, Sara, Behrendt, John i Adams, Karl (2019). „Preventing young farmers from leaving the farm: Investigating the effectiveness of the young farmer payment using a behavioural approach“, *Land Use Policy*, 82, 317-327.
10. McGlynn, Derek, Buchholzer, Florence, Cooper, Vanessa, Gardner, Stephen, Hudson, Tim, O'Hara, Eamon, Ouedraogo, Mahamadou, Papakonstantinou, Alex, Redman, Mark, Seitz, Jules, Thompson, Ken, Wagner, Dieter, Watson, Sarah i Zona Antonella (2013). „Family Farming“, u: Rob Peters (ur.) *EU Rural Review 17*. EU: Publication office of European network for rural development, 1-36.
11. Općina Vidovec. URL: <https://vidovec.hr/>
12. Potočnik, Dunja i Spajić-Vrkaš, Vedrana (2017). MLADI U HRVATSKOJ: SUDJELOVANJE NA TRŽIŠTU RADA I PROSTORNA MOBILNOST. Kako mladi danas 'žive od vlastite zemlje'. U: *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. ur. V. Ilišin, V. Spajić-Vrkaš, i V. Katunarić. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, str. 152-156.
13. Potočnik, Dunja, Marko Kovačić, Anja Gvozdanović, Dejana Bouillet, Mirjana Adamović, i Ana Maskalan. (2017). *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. ur. V. Ilišin, V. Spajić-Vrkaš, i V. Katunarić. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
14. Pupak, Helena i Trako Poljak, Tijana (2021). „Iskustva mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji“, *Sociologija i prostor*, 59(2 (221)): 221-246.
15. Riley, M. (2011) „'Letting them go' - agricultural retirement and human-livestock relations. *Geoforum*,“ 42(1) pp. 16-27. (relevantno: 'Not how it should be': moving to retirement and [re]positioning livestock)
16. Shucksmith, M. (1993). „Farm household behaviour and the transition to post-productivism.“ *Journal of Agricultural Economics*, 44, pp. 466-478.

17. Stockdale, Aileen i Ferguson, Sara (2020). „Planning to stay in the countryside: The insider-advantages of young adults from farm families“, *Journal of Rural Studies* 78, 364-371.
18. Šikić - Mićanović, Lynette. (2012). *Skriveni životi: Prilog antropologiji ruralnih žena*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
19. Vanclay, Frank (2004). „Social principles for agricultural extension to assist in the promotion of natural resource management.“ *Australian Journal of Experimental Agriculture*, 44(3), 213-222.
20. Wallace, Claire, David Dunkerley, Brian Cheal, and Martyn Warren. (1994). “Young People and the Division of Labour in Farming Families.” *The Sociological Review* 42(3), 501–530.
21. Wilson, Juliette i Tonner, Andrea (2020). „Doing family: The constructed meanings of family in family farms“, *Journal of Rural Studies*, 78, 245-253.
22. Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. (NN 29/2018).